

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**SPECIFIČNOSTI METODIKE MIROVNOG
OBRAZOVANJA**

Završni magistarski rad

Mentor: prof. dr. Sandra Bjelan

Kandidat: Azra Hodžić

Sarajevo, 2023. godine

SADRŽAJ

UVOD	4
I TEORIJSKI DIO RADA.....	5
1. Mirovna pedagogija	6
1.1. Mirovni odgoj	8
1.2. Mirovno obrazovanje	9
1.3. Razlika između mirovnog odgoja i mirovnog obrazovanja.....	13
1.4. Zastupljenost mirovne pedagogije u formalnom i neformalnom sistemu obrazovanja ..	16
2. Metodika nastavnog rada	19
2.1. Metode i oblici rada u nastavi.....	20
2.2 Metodika mirovnog obrazovanja	23
2.3. Podučavanje temama mirovnog obrazovanja	24
3. Kompetencije predavača podučavaju temama mirovnog obrazovanja	28
II METODOLOŠKI DIO RADA.....	30
Predmet istraživanja	31
Cilj istraživanja	31
Zadaci istraživanja.....	31
Istraživačka pitanja	31
Metode istraživanja	32
Tehnike istraživanja.....	33
Instrumenti istraživanja.....	33
Uzorak istraživanja	33
III ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	35
1. Analiza mirovnih projekata i nastavnog plana i programa	36
2. Analiza upitnika za nastavnike i predavače	41
IV INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	57
ZAKLJUČAK.....	66
PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE NASTAVE, NAREDNA ISTRAŽIVANJA I PROJEKTE	68
LITERATURA	70
PRILOZI.....	73

UVOD

„Ne postoji put do mira, mir je put“

- Mahatma Ghandi

Kada govorimo o miru, najčešće dobijemo mnoštvo pitanja o tome šta je to, kako izgleda, kako se manifestuje i na kraju da li uopšte postoji mir. Najkraće rečeno, mir je nešto što postoji oduvijek i mnoge civilizacije su pokušale da dosegnu istinski mir. Putevi do mira su bili različiti, neki su se služili naukom dok su se drugi služili ratovima i osvajanjem. Neki su mir posmatrali kao individualnu kategoriju koju svaki čovjek treba pronaći za sebe, dok su drugi smatrali da je mir društvena kategorija i da je jedini način dolaska do njega svjetska dominacija. Ono što se nije shvatalo jeste da nijedan od tih puteva ne vodi ka istinskom i krajnjem miru. Ne zato što nisu znali kako, već zato što nisu shvatili da taj krajnji mir zapravo ne postoji. Kao što je i rečeno u citatu na početku uvoda, mir nije cilj kojeg treba postići jer se onda postavlja pitanje šta činiti dalje.

Djelomičan odgovor na to pitanje dolazi sa razvojem društva u cjelini. Govoreći o današnjem vremenu, možemo reći da se mir sve više posmatra kroz oči mirovne pedagogije. Ne nastoji se, u većini slučajeva, nasilnim putem doći do mira, već odgojem i obrazovanjem. Tako da danas možemo reći da mirovnu pedagogiju dijelimo na mirovni odgoj i mirovno obrazovanje. Na prvi pogled radi se o istom, obje kategorije uče i podučavaju druge o miru. Međutim daljnjom analizom dolazimo do nekih važnih razlika. Prva od njih jeste ta što možemo reći da je mirovni odgoj najviše vezan za obitelj i obiteljsko ozračje. Glavni cilj mirovnog odgoja jeste usvajanje vrijednosti koje se ne baziraju na nasilju i agresivnosti. Sa druge strane mirovno obrazovanje možemo posmatrati kao zadatak odgojno-obrazovnih ustanova da poduče učenike kako riješiti sukobe na nenasilan način kao i poticanje učenika na interkulturalni i međureligijski dijalog. Naravno, ove granice nisu jasno definirane već su korištene za lakši prikaz razlika. Roditelji itekako mogu obrazovati za mir, kao što i škola može odgajati za mir. Ovakve granice su postavljene zbog lakše ilustracije.

Na kraju se postavlja pitanje kako možemo odgajati i obrazovati za mir. Upravo ovo pitanje je tema našeg master rada. Obrazovati za mir nije jednostavan zadatak jer je mir individualan za svakog čovjeka, ali postoje univerzalne smjernice koje nam pomažu u njegovom rastu i razvoju. Smjernice nas upućuju na različite metoda i oblike rada koje će nam pomoći da učenike obrazujemo za mir. U kontekstu Bosne i Hercegovine, obrazovanje za mir postoji i u formalnom i u neformalnom sistemu obrazovanja. Kroz rad smo pokušali doznati koje metode i oblici rada se koriste u formalnom a koje u neformalnom sistemu obrazovanja za potrebe obrazovanja za mir. Također, ispitali smo stavove nastavnika i facilitatora o tome kako oni vide položaj mirovnog obrazovanja kako u odgojno-obrazovnim ustanovama tako i u društvu.

I TEORIJSKI DIO RADA

1. Mirovna pedagogija

Tema mirovne pedagogije je jedno od najaktualnijih pitanja danas. Najčešće pitanja koja se mogu čuti su kako živjeti u miru i kako djelovati za mir. Odogovariti na ova pitanja nije jednostavno. Potrebno je konstantno nadograđivati vlastito znanje i unapređivati djelovanje kako bismo bili bliže odgovaranju na ove probleme koje ističe mirovna pedagogija. Važno je spomenuti da se ovom temom bave skoro sve ustanove, organizacije, škole i fakulteti. Neki direktno dok drugi indirektno prenose poruke mira kroz razne teme i projekte. Kada je riječ o školama i fakultetima Setiadi i sur. (2017) smatraju da obrazovne ustanove trebaju biti mjesta u kojima se može poboljšati ili pogoršati mir u društvu, jer se škole smatraju prihvatljivim kanalom kroz koji se može razvijati mir i/ili harmonija u društvu.

Ovim objašnjenjem se želi naglasiti koliko su odgojno-obrazovne ustanove važne za promociju kulture mira u društvu. Naravno, nisu jedini kanal kroz koje se poruke mira mogu prenositi ali treba istaći da su škole sastavni dio rasta i razvoja djece, te kroz njihovu veliku ulogu u životu mladih trebaju preuzeti jednu od vodećih uloga u prenošenju poruka mira.

Jedna od prvih asocijacija na pojam mirovne pedagogije jeste nasilje, tačnije pronalazak načina kako prevenirati ili riješiti nasilje. Setiadi i sur. (2017) vjeruju se da će se kroz mirovnu pedagogiju nasilje smanjiti i čak nestati na nivou kompletnog društva. Ako bismo dalje analizirali ovu tvrdnju koju ističu autori možemo reći da načini pomoću kojih nasilje može nestati ili se smanjiti, a tiču se mirovne pedagogije, dijele se na mirovni odgoj i mirovno obrazovanje. Međutim, prije toga, potrebno je objasniti šta to znači mir i živjeti u miru. Prema Hrvatskoj enciklopediji (2021) mir je stanje skladnih odnosa utemeljen na saradnji i integraciji među ljudima, društvenim skupinama, narodima i državama; sigurnost bez sporova i sukoba rješavanih nasilnim sredstvima; odsutnost rata u međunarodnim odnosima. Doyle (2014) tvrdi da je kroz historiju čovjek izražavao želju da živi u miru, ali ta želja je skoro uvijek bila neuhvatljiva.

Mir se ponekad percipira isto kao riječi *mrak* i *hladnoća*. Mrak se objašnjava kao stanje odsustva svjetlosti dok se hladnoća objašnjava kao stanje odsustva toplote. Nerijetko se desi da se pojam mira shvaća kao stanje odsustva sukoba. Takvim poimanjem riječi mir namećemo zaključak da je sukob prirodno stanje čovjeka te da je mir izuzetak tog stanja. Takvo shvatanje nije u skladu sa duhom mirovne pedagogije. Sukob bi se trebao posmatrati kao izuzetak u društvenim odnosima dok bi se mir trebao posmatrati kao primarno i prirodno stanje.

Castro i Galace (2008, prema Setiadi i Ilfiandra, 2019) navode da pod pojmom mirovne pedagogije ne spada samo odgoj i obrazovanje za rješavanje sukoba, već uključuje pomoć u formiranju načina razmišljanja o tome kako se razlike trebaju riješiti bez stvaranja konflikata na nivou društva. Proces učenja počinje sa gradnjom unutrašnjeg mira unutar svakoga od nas koji tražimo istinu, znanje i razumijevanje svake kulture i slavimo različite vrijednosti u svrhu postizanja bolje budućnosti. Sa druge strane Snauwaert (2011, prema Doyle, 2014) navodi da se pedagogija, u rekonstruktivnom pogledu, koristi kada se naglašava potreba za reformama u

načinu podučavanja i razvijanju vještina kod drugih, dok transformativni pristup koristi pedagogiju koja izaziva učenje i razvija sposobnosti kritičkog razmišljanja, etičkog razmišljanja i samorefleksivnosti. Iz ovog shvatanja možemo reći da je mirovna pedagogija upravo ona pedagogija koja bi trebala imati obje uloge i rekonstruktivnu i transformativnu, jer joj je primarni cilj podučavati vrijednostima koje će biti zastupljene u svim daljnjim reformama obrazovanja. Izuzetno je važno pokrenuti procese transformacije i reforme na nivou pojedinca, grupe, društva i odgojno-obrazovnog sistema. Ovi procesi zahtijevaju rad i saradnju kako okoline u kojoj se pojedinac nalazi tako i obrazovnih institucija koji će u isto vrijeme djelovati odgojno i obrazovno za uspješno stvaranje kulture mira.

Potrebno je istaći mišljenje Reardon (2000, prema Doyle, 2014) koja navodi da je mir moguć samo kada se društvo složi da je svrha javnih politika postizanje i održavanje uzajamno korisnih okolnosti koje povećavaju životne mogućnosti svih koji sudjeluju. Takav sporazum se definira kao univerzalno poštovanje ljudskih prava, te se može tumačiti kao sporazum o odricanju upotrebe nasilja u društvu i razvijanju nenasilnih procesa za rješavanje sporova i donošenje odluka. Želi se reći da je mir stanje u kojem nijedan čovjek ne narušava slobodu nekog drugog, a to podrazumijeva unošenje vrijednosti u društvo koje neće raditi na saniranju već ugroženog mira, nego raditi na tome da se postigne kultura mira u kojoj će prevencija sukoba biti ključna. Transformativnu ulogu mirovne pedagogije naglašava Jenkins (2016) gdje navodi da mirovna pedagogija zapravo etički i provokativan pristup promjeni razumijevanja svijeta koji je baziran na učeniku, a koji pritom ne nanosi štetu učenikovom dostojanstvu i subjektivnosti.

Iz gore navedenih poimanja šta zapravo jeste mirovna pedagogija uvidjeli smo da postoje mnoge komponente koje mogu uticati na to iz kojeg ugla posmatramo problem. Najčešće su ta poimanja fokusirana na rješavanje sukoba i nasilja, nerijetko se spominju i oružani sukobi kao jedni od najvažnijih zadataka mirovne pedagogije. Naglašena je uloga transformacije koja je jako važna u procesu mirovne pedagogije, jer se odgojem i obrazovanjem za mir nastoji transformirati tj. osvijestiti važnost usvajanja vrijednosti koje zastupa mirovna pedagogija. Potrebno je uzeti u obzir sva ova razmišljanja i za potrebe ovog rada izdvojili smo glavne dijelove mirovne pedagogije, a to su:

1. Mir- kojeg smo objasnili kao prirodno stanje čovjeka i društva u kojem nema potrebe za sukobom,
2. Mirovni odgoj,
3. Mirovno obrazovanje.

Načini na koje se mogu prenositi poruke mira jesu putem odgoja i obrazovanja za mir. Ispravnom identifikacijom i objašnjenjem ova dva pojma moći ćemo dati potpuniju sliku šta to mirovna pedagogija predstavlja za društvo. Razlike između mirovnog odgoja i obrazovanja nisu sasvim jasno definirane, ali je jako važno objasniti ih i predstaviti. U nastavku ćemo objasniti oba pojma te pokušati identificirati i predstaviti glavne razlike.

1.1. Mirovni odgoj

Jedinstvena definicija mirovnog odgoja ne postoji. Najčešće se definira uz pojam mirovnog obrazovanja. Bognar (2001) daje kratku definiciju mirovnog odgoja karakterizirajući ga kao odgoj usmjeren na promjene u kulturi koja stalno proizvodi ratove.

Drugu definiciju daje Reardon (1988, prema Ozdemir, 2014) koja navodi da bi mirovni odgoj trebao za cilj imati transformaciju struktura društva i struktura svijesti. Već iz ove definicije možemo vidjeti ključnu riječ a to je transformacija. Odgoj bi trebao biti transformativan tj. da razvija kritičko mišljenje, samorefleksivnost, etičnost i moralnost. Shvatajući na ovaj način već sada možemo pronaći jednu razliku a to je da je mirovni odgoj transformativan dok je mirovno obrazovanje rekonstruktivno tj. da se više bazira na reformama u podučavanju, razvijanju vještina kao i razvijanju vještina podučavanja kod drugih.

Glavni pokretači mirovnog odgoja kod djece i mladih jeste uža okolina u kojoj se djeca nalaze. Temelji uspješnog mirovnog odgoja počivaju na obiteljskim vrijednostima koje se prenose na dijete. Potrebu odgoja za mir naglašava i Ozdemir (2014) koji govori da je potreban više nego u prošlosti jer je potrebno razumjeti različite religije, kulture, etničke pripadnosti kako bi se stupilo u dijalog sa drugim kulturama, ljudima i religijama. Važno je odgajati za mir ukoliko želimo imati miran suživot, prevladati nad sukobima koji okružuju nas i koji okružuju čovječanstvo u cjelosti.

Ove spomenute vrijednosti su jako važne za usvajanje, jer pored toga što mogu pomoći pri prihvatanju drugog i drugačijeg, to direktno vodi ka obogaćenju života i iskustava kod djece. Potrebno je da odgoj bude sačuvan od bilo kakvih poruka koje potiču od stereotipa i predrasuda jer su one prva prepreka koja će u budućnosti spriječiti dijete na usvajanju poruka mirovnog odgoja i obrazovanja. Poruke suživota i dijaloga se mogu prenositi unutar formalnog obrazovanja, ali je primarna okolina djece upravo obitelj. Unutar obitelji se stiču prve navike, i kreira se sistem vrijednosti. Ukoliko obitelj promovira vrijednosti koje su opisane prije, možemo govoriti o ispunjenom mirovnom odgoju. Takav način odgoja će otvoriti vrata i olakšati put ka ispunjenju ciljeva mirovnog obrazovanja. Ulogu obitelji naglašava i Clarke-Habibi (2005) koja navodi da se pogledi i razumijevanje svijeta razvijaju prvo u kontekstima obitelji, religije, kulture te tek onda škole, političke situacije, medija i našeg vlastitog iskustva.

Frljak (2017) navodi da mirovni odgoj i obrazovanje pomaže da se stvori svijest o potrebi za promjenom, a zatim da se stiču znanja, vještine i iskustva koja će nam pomoći pri stvaranju tih promjena. Da bismo išli prema kulturi mira i društvu nenasilja potrebno je posjedovati svijest o problemu, a zatim posjedovati vještine kako bi se nenasilno reagovalo na nepravde u društvu te sankcionisale povrede ljudskih prava. Jedan od glavnih argumenata za mirovni odgoj nude Jindra i Škugor (2007) gdje navode da odgoj za mir podrazumijeva posebnu kvalitetu odnosa koji ne negira sukob, već ga integrira u proces u cilju građenja kvalitetnijeg odnosa. Ključnu ulogu u sadržaju mirovnog odgoja ima svijest o preuzimanju lične odgovornosti za odnose kako prema sebi tako i prema drugima. Tematske cjeline mirovnog odgoja naglašavaju Čudina-Obradović i

Težak (1995, prema Jindra i Škugor, 2007) a to su razvijanje pozitivne slike o sebi i vlastitim emocijama, razvijanje svijesti o drugima, poštovanju razlika, razvijanju empatije, saradnji, pomaganju drugima, razumijevanju sukoba i rješavanju istih na nenasilan način, razvijanju vještina komunikacije, posredovanje u sukobu, razvijanje svijesti o multikulturalnosti itd.

Možemo vidjeti da mirovni odgoj ima mnogo zadataka koji se tiču rasta i razvoja pojedinca u skoro svim aspektima. Mirovni odgoj za svoje zadatke ima i stvaranje slike o sebi kao i stvaranje slike o drugom i drugačijem što možemo iskoristiti kao argument u objašnjavanju koliko je mirovni odgoj široko polje i koliko ga je teško jednoznačno definirati.

1.2. Mirovno obrazovanje

Mirovno obrazovanje

Mirovno obrazovanje je definirao UNICEF (1999) kao proces u kojem se promoviraju znanja, vještine, stavovi i vrijednosti koje su potrebne kako bi došlo do promjene u ponašanju koja će omogućiti djeci, mladim i odraslima u prevenciji konflikata i nasilja na otvoren i strukturiran način; kako bi riješili konflikte na miran način i kako bi stvorili uslove za promociju mira, bilo na intrapersonalnom, interpersonalnom, grupnom, nacionalnom ili internacionalnom nivou.

Ova definicija nam pomaže pri razlikovanju pojmova mirovni odgoj i mirovno obrazovanje. Konkretno osvrćući se na dijelove prevencije i rješavanja konflikata bez ugrožavanja mira. Definicija koju nudi UNICEF nam već sada postavlja pitanje kako i na koji način podučiti druge da teže ka prevenciji i rješavanju konflikata na miran način. Prije nego ponudimo odgovore na ova pitanja potrebno je objasniti šta je i čime se bavi mirovno obrazovanje. Prema Harris (2004) mirovno obrazovanje se odnosi na učitelje i nastavnike koji podučavaju miru: šta je mir, zašto ne postoji i kako ga postići. Ovo uključuje podučavanje o izazovima za postizanje mira, razvijanju nenasilnih vještina i postizanju mirovnih vrijednosti. Mirovno obrazovanje ima pet glavnih postulata koje navodi Harris (2004):

1. Objašnjava izvore nasilja,
2. Podučava koje su alternative nasilju,
3. Podučavanje raznim oblicima nasilja,
4. Mir je sam po sebi proces koji ovisi od konteksta,
5. Konflikt je sveprisutan.

Harris ove postulate objašnjava na idući način. Prvi postulat podučava učenike o „drugom i drugačijem“ kako bi se dekonstruisala mišljenja o neprijatelju. Drugi postulat predstavlja različite mirovne strategije koje se mogu koristiti kako bi se riješili problemi prepoznati u prvom postulatu. Oni koji obrazuju za mir podučavaju procesima kao što su pregovaranje, pomirenje, nenasilna borba, korištenje zakona i ugovora koji se mogu koristiti za smanjenje nivoa nasilja. Treći postulat objašnjava dinamičnu prirodu mirovnog obrazovanja i kako se ona mijenja u odnosu na tip nasilja koji obrađuje. Četvrti postulat spaja teoriju i praksu mirovnog obrazovanja

unutar specifičnih kulturalnih normi. Peti postulat govori o tome da oni koji obrazuju za mir ne mogu eliminirati konflikt ali mogu učenike podučiti korisnim vještinama za rješavanje konflikata.

Ovi postulati objašnjavaju samo jedno pitanje kojim se bavi mirovno obrazovanje. Ne bismo ga trebali posmatrati samo kao sredstvo za rješavanje sukoba i konflikata, već mirovno obrazovanje treba shvatiti isto široko koliko i mirovni odgoj, jer gdje god postoji mogućnost razumijevanje sebe i drugog tu postoji i mogućnost podučavanja kako i na koji način to učiniti. Yuan (2008, prema Setiati i Ilfiandra, 2019) navodi da je problemsko učenje vrsta učenja koja je bazirana na razumijevanju i rješavanju problema uzimajući u obzir kontekst u kojem se taj problem dešava. Preko problemskog učenja učenici uče kako objasniti problem, analizirati ga, prikupiti i organizirati podatke, sumirati činjenice, analizirati podatke, izvesti zaključke na osnovu dobijenih podataka i na kraju riješiti problem bilo individualno ili u grupi.

Sadržaji koji se izučavaju u mirovnom obrazovanju

S obzirom da je mirovna pedagogija prisutna u skoro svakom području ljudskog djelovanja teško možemo definirati i postaviti tačne granice kojim temama se bavi. Međutim, možemo odrediti polja u kojima se najčešće kreću i pronalaze teme mirovnog obrazovanja.

Teme kojima bi se mirovno obrazovanje u 21. stoljeću trebalo baviti a koje navode Libresco i Balantic (prema Ozdemir, 2014) su:

- podučavanje i učenje za i o ljudskim pravima,
- nenasilje,
- socijalna i ekonomska pravda,
- ravnopravnost spolova,
- održivost okoliša,
- razoružanje,
- međunarodni zakon,
- sigurnost ljudi,
- tradicionalne mirovne prakse.

Navarro-Castro i Nario-Galace (2010) navode deset vodećih oblika mirovnog obrazovanja a to su: obrazovanje o razoružanju, obrazovanje o ljudskim pravima, obrazovanje o čitavom svijetu, obrazovanje rezoluzije/razrješenja konflikta, multikulturalno obrazovanje, obrazovanje za razumijevanje međunarodnih odnosa, međureligijsko obrazovanje, obrazovanje o ravnopravnosti spolova, obrazovanje o razvoju država i obrazovanje o ekologiji. Gvozdanović i Potočnik (2009) navode da mirovno obrazovanje prepoznaje teme poput predrasuda i stereotipa, usvajanje znanja o sukobu, ratu, miru i nenasilju, ekologiji, nuklearnim i drugim oružjima, pravdi i moći, teorijama analize sukoba, prevencije i rješenja sukoba, kulturi, rasi, rodu, religiji, ljudskim pravima, odgovornostima, globalizaciji, radu, siromaštvu, međunaronoj ekonomiji, međunarodnom pravu i sudu, UN-u, međunarodnom sistemu, standardima i instrumentima,

zdravlju, AIDS-u i trgovini drogom. Druge teme koje autorice navode a koje su važne za mirovno obrazovanje su ekološka osviještenost, samopoštovanje, tolerancija, poštovanje ljudskog dostojanstva i različitosti, interkulturalnog razumijevanja, rodne osjetljivosti, empatije, nenasilja i pomirenja, društvene odgovornosti i solidarnosti.

Teme koje su do sada predstavljene su mnogobrojne i raznovrsne. Dobija se utisak da je skoro nemoguće podučiti svim ovim temama mirovnog obrazovanja tokom školavanja, te je selekcija onih koje su najvažnije izuzetno teška. Rješenje ovog pitanja nudi Baar-Tal (2002, prema Setiadi i Ilfiandra, 2019) gdje navodi da se obrazovanje za mir razlikuje od države do države bilo po pitanju ideologije, ciljeva, kurikuluma, sadržaja i načina podučavanja. Do ovog zaključka su došli Setiadi i Ilfiandra (2019) analizirajući koje su to najzastupljenije teme mirovnog obrazovanja navedene od strane drugih autora, a to su:

- *Australija*: borba protiv etnocentrizma, šovinizma i nasilja, dok se zastupaju vrijednosti multikulturalnosti, prekida nuklearnog naoružanja i rješavanje konflikata.
- *Japan*: najveći fokus je na prekidu nuklearnog naoružanja, protiv militarizma, te promocija vrijednosti preuzimanja odgovornosti za nasilna dešavanja iz prošlosti.
- *Južna Amerika*: fokus je na suzbijanju strukturalnog nasilja i ekonomske nejednakosti dok promoviraju poštivanje ljudskih prava.
- *Sjedinjene Američke Države*: najveći fokus je stavljen na suzbijanje predrasuda, nasilja i ekoloških problema.

Ukoliko želimo da se bavimo nekom temom mirovnog obrazovanja i ne znamo kako izvršiti selekciju tema, možemo se koristiti kriterijima koji su navedeni, a to su: ideologija, ciljevi, kurikulum, sadržaji i načini podučavanja. Od ovih kriterija ovisi uspješnost prenosa poruka mira, gdje se opet trebamo osloniti na kontekst u kojem djelujemo. Naravno, to ne znači da se ne bismo trebali baviti temama koje ne možemo direktno pronaći u našem kontekstu, već za te teme je potrebna detaljnija i kvalitetnija priprema i planiranje, ali ih nikako ne bismo trebali zanemariti. Uredu je davati prednosti nekim temama, nije uredu neke izbaciti, jer u tom slučaju gubimo priliku mirovno djelovati.

Primjere iz drugih država daje Šloser (2011) gdje navodi:

- *Južna Afrika*: sadržaji su vezani za suočavanje s prošlošću, posljedice aparthejda i segregacije.
- *Brazil*: borba protiv siromaštva i opresije.
- *Palestina i Izrael*: transformacija sukoba.
- *Sjeverna Irska*: pomirenje i uspostavljanje dijaloga u podjeljenim zajednicama između kstoličkog i protestantskog stanovništva.
- *Regija zapadne Evrope*: posljedice Drugog svjetskog rata, obrazovanje prava manjina i migranata,
  - o *Njemačka*: suočavanje s prošlošću.

- *Francuska*: jačanje političkog obrazovanja.
- *Velika Britanija*: jačanje građanskog obrazovanja.
- *Skandinavske zemlje*: jačanje ravnopravnosti i osnaživanje građanskog sudjelovanja u razvoju zajednica.
- *Zemlje bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*: najčešće su teme prošlog rata kroz neformalne programe pod okriljem međunarodnih mirovnih organizacija:
  - *Srbija*: predmet Građansko obrazovanje je alternativa Vjeronauci.
  - *Crna Gora*: Građansko obrazovanje je zaseban izborni predmet.
  - *Bosna i Hercegovina*: u nekim kantonima u školama se provodi program mirovnog obrazovanja.
  - *Hrvatska*: teme teškog ratnog iskustva, poslijeratne društvene obnove, izgradnja mira u podijeljenim zajednicama, razvoj civilnog društva, promocija i zaštita ljudskih prava.

Iz navedenih tema možemo primijetiti da su za većinu zemalja svijeta specificirane teme kojima se bave u okviru mirovnog obrazovanja. Unutar zemalja bivše Jugoslavije je više pažnje posvećeno činjenici da se bave mirovnim obrazovanjem umjesto koje teme se konkretno obrađuju. Prisustvo međunarodnih organizacija u pokretanju i razvoju dijaloga o temama mirovnog obrazovanja može poslužiti kao argument ukoliko se želi reći da države nisu spremne na mirovni dijalog. Također, može se doći do zaključka da ukoliko teme mirovnog obrazovanja nisu zastupljene dovoljno znači da metodika podučavanja tih tema nije dovoljno razvijena, o čemu će kasnije više biti riječi.

Važnost mirovnog odgoja i obrazovanja

Wessells (1994, prema Ozdemir, 2014) navodi da je mirovno obrazovanje kamen temeljac kulture mira. Dalje Ozdemir (2014) nastavlja da je stvaranje takve kulture mira odgovornost formalnog obrazovanja, gdje se smjenjuju generacije i te nove generaciju trebaju otkriti jezik različitosti, dijaloga i mira. Međutim, nove generacije ne mogu otkriti taj jezik ukoliko nije poznato kako podučavati pronalasku zajedničkog jezika sa drugim religijama, kulturama i ljudima. Prema OSCE (2008) riječi mir i obrazovanje su nerazdvojne komponente jedne civilizacije. Niti jedna civilizacija ne napreduje ukoliko nema kvalitetno obrazovanje, također niti jedan obrazovni sistem ne može napredovati ukoliko nije utemeljen na univerzalnim principima mira. Ovim se želi reći da je mir i shvatanje mira jedno od najzahtjevnijih zadataka jednog obrazovnog sistema ali također da je najvažnije za ispuniti. Ukoliko uklonimo mir iz našeg sistema obrazovanja, ili ako odustanemo od podučavanja o „drugom i drugačijem“ zatvaramo društvo u jedan kalup iz kojeg je jako teško izaći, i koje će svakoga drugog posmatrati kao opasnost i kao prijetnju zbog drugačijeg sistema vrijednosti. Ukoliko želimo, kako je ranije navedeno, umanjiti ili ukloniti nasilje iz našeg društva potrebno je mnogo ulagati u mirovno obrazovanje. Načini na koje možemo kvalitetno ulagati u mirovno obrazovanje kreću se od kvalitetnog odabira primarnih tema koje želimo u našem odgojno-obrazovnom sistemu, do kvalitetnog odabira metoda i oblika rada kojima ćemo ispuniti ciljeve koje teme nalažu.

O konkretnim važnostima mirovnog obrazovanja govore Gvozdanović i Potočnik (2009) koji navode da je mirovno obrazovanje važno jer kroz njega se potiče usvajanje vještina komunikacije, aktivnog slušanja i refleksije, saradnje, empatije i suosjećanja, kritičkog mišljenja i rješavanja problema, umjetničke vještine, umijeće medijacije, pregovaranja i rješenja sukoba, strpljenja i samokontrola, mašte, vođenja i vizije.

Spajanje mirovnog odgoja i mirovnog obrazovanja možemo vidjeti iz idućeg citata: „Način da se premoste moguće prepreke koje stoje pred mirovnim obrazovanjem jeste povezivanje ključnih sudionika- obitelji, zajednice i socijalnih mreža- kako bi se postigla dugotrajna promjena“ (Gvozdanović i Potočnik, 2009:28). Ovim citatom želi se naglasiti koliko je saradnja obitelji i škole važna po pitanju razvijanja kulture mira. Ukoliko se vrijednosti mirovnog odgoja spoje sa vrijednostima podučavanim u okviru mirovnog obrazovanja na dobrom smo putu postizanja mira. Važno je naglasiti da taj mir neće imati rok trajanja, već će se prenositi sa jednog na drugog pojedinca, iz jedne generacije u drugu. Važnost mirovnog obrazovanja naglašava i Jenkins (2016) pri čemu govori da je mirovno obrazovanje zaslužno za razvoj znanja, vještina i navika koje su neophodne za suzbijanje i transformiranje kulture nasilja uz pronalaženje novih i boljih uslova koji će biti temelj stvaranja kulture mira.

Na kraju potrebno je naglasiti i razumijevanje važnosti mirovnog obrazovanja koje nudi Montessori (prema Šloser, 2011) gdje navodi da izgradnja mira ovisi o obrazovanju koje će osloboditi dječiji duh, promicati ljubav prema drugima i dokinuti poslušnost autoritetu. Kao što je navedeno, mirovno obrazovanje ne bi trebalo zatvarati dječiji duh, već ga osloboditi. Jedino slobodni dječiji duh može razumjeti drugog i drugačijeg u potpunosti prenoseći mu ljubav koja je jedan od glavnih „skrivenih“ ciljeva kulture mira uopšte.

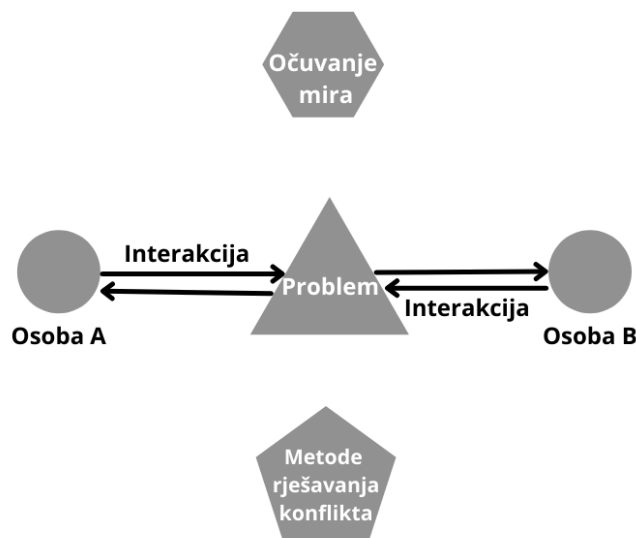
1.3. Razlika između mirovnog odgoja i mirovnog obrazovanja

Kako bismo na najbolji način predstavili razliku između odgoja za mir i obrazovanja za mir učinit ćemo to preko pojmova miroljupci i mirotvorci. Raffai (2013) ističe razliku između miroljubaca i mirotvoraca, gdje navodi da su miroljupci oni koji sukob skrivaju samo da bi sačuvali mir tj. privid mira, dok su mirotvorci oni koji se suočavaju sa problemom i zapravo rade na miru.

Ovo poimanje je jako važno, zapravo ključno, u razlikovanju pojmova mirovni odgoj i mirovno obrazovanje. Već je rečeno da jedno bez drugog ne može funkcionirati, da se u mirovnom odgoju usvajaju vrijednosti, dok u mirovnom obrazovanju se stiču vještine kako razumjeti i riješiti probleme na koje možemo naići. Oni koji su odgojeni za mir će zaobilaziti ili čak ignorirati problem kako ne bi ugrozili mir. Oni koji su obrazovani za mir će biti spremni riješiti problem, jer su podučeni kako to učiniti, pritom neće ugroziti mir već ga sačuvati i prenijeti na druge koji su učesnici tog sukoba.

Najčešći problem koji možemo uočiti u sukobima i konfliktima jesu pozicije koje akteri određene situacije zauzimaju. Posmatramo li situaciju na način da su dvije individue nasuprot jedna drugoj, dok se problem nalazi između njih nerijetko dolazi do situacije da individue gledaju jedna u drugu kroz problem i na osnovu toga produbljuju konflikt pridajući više pažnje vrijeđanju jedna druge, umjesto da rade na tome da se problem riješi. Razliku između ova dva pojma ćemo detaljnije objasniti kroz shematske prikaze¹.

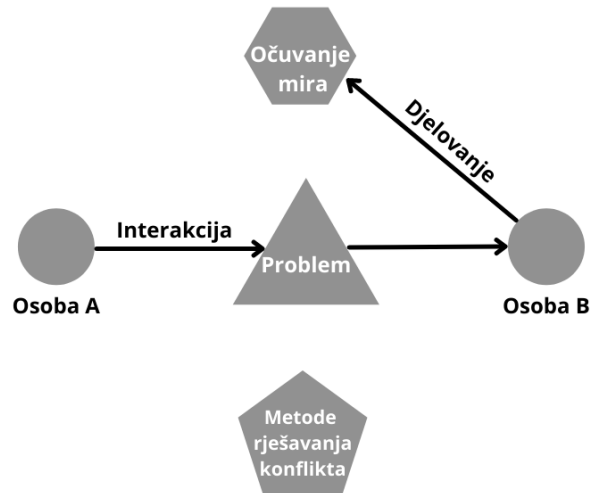
Prva shema (*Shema 1.*) Predstavlja konfliktnu interakciju gdje obje osobe ne znaju kako riješiti konflikt bez da gledaju jedna na drugu kroz prizmu problema tokom svoje interakcije. Bitno je naglasiti da osobe tokom ove interakcije ne posežu ni za očuvanjem mira niti za metodama kojima bi riješili konflikt.

Shema 1. Konfliktna interakcija

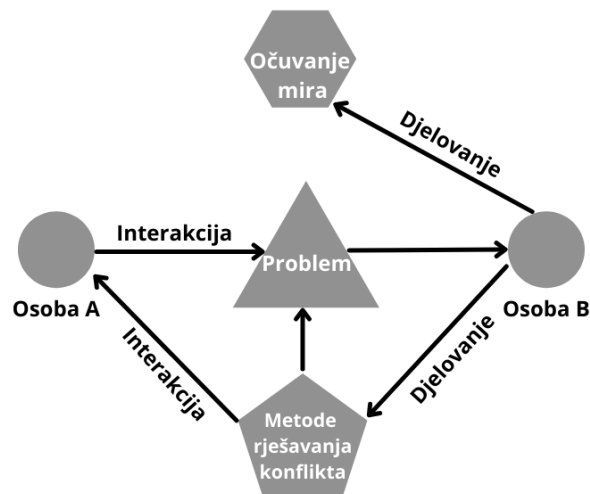
Druga shema (*Shema 2.*) predstavlja interakciju osobe miroljubca. Miroljupci, kako je ranije rečeno su oni koji će prikriti sukob, kako bi sačuvali mir, ili čak privid mira. Ukoliko se nađu u ovakvoj interakciji gdje Osoba A je u sukobu s Osobom B i posmatra je kroz problem, Osoba B kao miroljubac će se najradije prikloniti strani očuvanja mira ma kakav on bio. Važno je naglasiti da ni u ovom slučaju problem nije riješen nego je konflikt preuzeo drugačiji oblik koji će dovesti do iste situacije čim se nova prilika ukaže.

¹ Sheme su kreirane za potrebe izrade završnog rada.

Shema 2. Interakcija miroljupca

U našoj trećoj i posljednjoj shemi (*Shema 3.*) predstaviti ćemo interakciju osobe koja je mirotvorac. Kako je ranije objašnjeno mirotvorci su oni koji se suočavaju sa problemom i znaju kako i na koji način riješiti konflikte, a pritom će sačuvati mir. Kako bi znali riješiti konflikt potrebno je usvojiti određena znanja, vještine i metode kojima će djelovati. Uzmemo li za primjer našu shemu gdje je Osoba A ta koja na Osobu B gleda kroz problem stvarajući konflikt, Osoba B neće uzvratiti istom mjerom. Također, neće ni samo pribjeći očuvanju mira. Suočiti će se sa konfliktom, pronaći metode kojima će djelovati na problem. Kroz te metode će djelovati na Osobu A time rješavajući problem i konflikt koji je nastao, te dok to sve čini sačuvati će mir unutar tog međuljudskog odnosa.

Shema 3. Interakcija mirotvorca

1.4. Zastupljenost mirovne pedagogije u formalnom i neformalnom sistemu obrazovanja

Ranije smo mogli uočiti da u zemljama na području bivše Jugoslavije većina njih se oslanja na pomoć međunarodnih zajednica i nevladinih organizacija za promociju kulture mira i mirovnog obrazovanja. Iz tog razloga je potrebno uočiti i naglasiti razliku koliko je mirovno obrazovanje zastupljeno u formalnom a koliko u neformalnom sistemu obrazovanja. Šloser navodi (2011) da je osnivač discipline mirovnih studija Johan Galtung, koji je istakao da mirovna istraživanja, pokrenuta još 50-ih godina XX stoljeća, nisu bila povezana s nastavom, te je to jedan od temeljnih razloga zašto nije ostvarena jača veza s formalnim obrazovnim sistemom.

Kada je riječ o mirovnom obrazovanju u formalnom sistemu obrazovanja Kalezić Vignjević i sar. (2013, prema Janošević, 2020) navode da je obrazovanje za mir proces osnaživanja djece kroz odgojno-obrazovni sistem promocijom sadržaja i aktivnosti, znanja, vještina prihvatanja različitosti, nenasilne komunikacije, prepoznavanje nasilja, mirno rješavanje konflikta, kako bi kreirali svijet u uslovima pogodnim za mir. Dalje nastavljaju da je obrazovanje za mir implementirano u zakonske, podzakonske i strateške dokumente odgojno-obrazovnog procesa, te da se vrijednosti ove vrste obrazovanja mogu sagledati kroz ciljeve i zadatke odgoja i obrazovanja, obrazovnim ishodima i standardima, standardima kvaliteta, kompetencijama nastavnika, aktivnostima prevencije i intervencije u zaštiti djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja.

Povezanost formalnog i neformalnog sistema obrazovanja po pitanju mirovnog obrazovanja bi trebala biti jaka. Dobra saradnja ova dva vida obrazovanja može pomoći pri razmjeni znanja, vještina i navika, kao i saradnji u kojoj učenici mogu učiti od eksperata, ali i dobiti priliku da sudjeluju u različitim oblicima neformalnog obrazovanja. Usklađenost formalnog i neformalnog sistema obrazovanja vodi ka promociji i održavanju kulture mira.

Ozdemir (2014) navodi da su neke od glavnih karakteristika mirovnog obrazovanja sadržaj i metode u nastavnom sistemu, te da je glavni zadatak pružiti učenicima načine kako doći do jasnoće konteksta, razmišljanja u kontekstnim okvirima, postavljanje pitanja, racionalnosti i razmišljanja. Dalje Haavelsrud (2008, prema Ozdemir, 2014) nastavlja da je važno podučiti učenike da u okviru mirovnog obrazovanja razmišljaju o ovim kategorijama pitanja:

1. Historijsko znanje: Šta je bilo?
2. Dijagnostičko znanje: Šta jeste?
3. Prediktivno znanje: Šta će biti?
4. Znanje na recept: Šta bi trebalo biti?
5. Znanje o taktici i strategiji: Šta se može učiniti da se situacija promijeni iz onoga što jeste u ono što bi trebala biti?

Ponovo izdvajamo razumijevanje konteksta kao glavnu karakteristiku mirovnog obrazovanja. Razumijevanje situacije je polazna tačka za djelovanje. Također, stavljamo naglasak na

posljednju pomenutu vrstu znanja i izdvajamo je kao glavnu prepreku unutar obrazovanja za mir. Upravo pitanje šta se može učiniti i na koji način je tema ovog rada jer ćemo ispitivati na koji način nastavnici podučavaju miru i kako prenose ovo znanje učenicima.

Dabović (2013, prema Janošević, 2020) navodi da iskustva iz prakse pokazuju da kroz nastavu i nastavne predmete kojima je implementirano obrazovanje za mir djeca pokazuju niz pozitivnih reakcija: opuštenija su na času; djeca prepoznaju elemente poput stereotipa i predrasuda i nastoje ih prevazići; vidljiva je veća kooperativnost u grupi; međusobno se bolje poznaju, uvažavaju tuđe potrebe; broj konflikata je drastično smanjen, djeca različitih etničkih i vjerskih grupa stvaraju prijateljstva i bolje poznaju različite kulture i govore njihove jezike; iskazuju želju da se organizuju časovi sa učenicima različite nacionalne pripadnosti.

Unutar nekih nastavnih predmeta je moguće više razgovarati o temama mirovnog obrazovanja u odnosu na druge. O tome kako se teme mirovnog obrazovanja mogu koristiti u različitim nastavnim predmetima piše Balasorija (2001), a čija objašnjenja će biti predstavljena u nastavku su: grupa umjetničkih nastavnih predmeta, grupa jezičkih nastavnih predmeta, Historija, Vjeronauka, Matematika, grupa društvenih nastavnih predmeta, grupa prirodnih nastavnih predmeta.

Za grupu umjetničkih nastavnih predmeta izdvaja se da su pogodni za podučavanje miru i temama mirovnog obrazovanja iz razloga jer je umjetnost jedan od najjačih kanala kroz koje se poruka mira može poslati. Nastavnici Likovne i Muzičke kulture mogu birati kojim načinom žele poslati podučiti učenike i poslati poruke mira. U nastavi se mogu koristiti crtanje, slikanje, pjevanje, ples i mnoge druge. Kroz ove predmete, te ukoliko se odabere neka od tema iz oblasti mirovnog obrazovanja, mogu se organizirati razne izložbe učeničkih radova, nastupi učenika, interkulturalni časovi, večeri poezije, kratkometražni filmovi, anamirani filmovi kao i drugi oblici komunikacije kroz umjetnost.

Druga grupa nastavnih predmeta koja je objašnjena je grupa jezičkih predmeta kroz koje se mogu promovirati razne pouke koje su u skladu sa mirovnim obrazovanjem. Jedan od najjačih alata koji se može koristiti na časovima jezika jeste čitanje priča. Kroz priče učenici mogu naučiti, shvatiti i usvojiti o drugim kulturama kao i o svojoj. Također, kroz učenje stranih jezika učenici usvajaju i dijelove drugih kultura i načine njihovog funkcioniranja. Ono što se također može iskoristiti jeste dopuštanje učenicima da napišu vlastitu priču kako bi dobili uvid u to kako razumijevaju sebe i svijet oko sebe.

Historija je predmet koji je moguće podučavati na način da se objasne historijski događaji jednostavnim putem: uzrok-posljedica. Međutim, postoji i drugi način koji podrazumijeva korištenje svih dostupnih informacija vezanih za jedan specifičan događaj u historiji. Podučavati učenike da razumiju događaje uzimajući u obzir informacije o socijalnim, ekonomskim, ideološkim i političkim stanjima prije nego donesu zaključak može im biti od velike pomoći. Učiti o događajima koristeći se svim informacijama učenike motivira da i u daljem životu

analiziraju sve ono što se može dogoditi ne samo u javnom već i u privatnom životu. Također, ovakav način podučavanja historije podiže svijes o mnogim pitanjima koja se kreću unutar tema mira i mirovnog obrazovanja. Koristeći se tim informacijama učenici mogu shvatiti koliko oružani sukob može biti destruktivan ne samo za one koji direktno u njemu učestvuju nego i za druge ljude i njihove kulture, kao i posljedice koje se događaju na socijalnom, ekonomskom i političkom nivou. Nastavni predmet Historija ne bi trebala biti samo priča o sukobima, ratovima i osvajanju već i priča o miru, te kao takav bi trebao poticati učenike da uvijek gledaju širu sliku.

Nastavni predmet koji može mnogo doprinijeti izgradnji mira jeste Vjeronauka. Svaka vjera u svojoj suštini nosi poruke mira, međutim ponekad se ovaj predmet koristi kako bi naglasile razlike i dodatno potaknula podjela prema religijskim skupinama. Ovakav način podučavanja se pokušava suzbiti na način da se potiče međureligijski dijalog. Ovaj dijalog je jedan od najvažnijih stubova na kojima potiče mir i mirovno obrazovanje jer upravo smanjuje te granice ili ih briše u potpunosti.

Matematika kao predmet u svojoj suštini ne koristi teme iz društvenog života pa tako ni i iz tema vezanim za mirovno obrazovanje. Međutim, unutar ovog nastavnog predmeta kreativan nastavnik može iskoristiti informacije i kreirati zadatke koji će poticati učenike da razmišljaju o navedenim društvenim temama. Zadaci se mogu ticati izračunavanja populacije, nataliteta i mortaliteta jedne države, pismenost građana, nezaposlenost itd. U ovim slučajevima teme mirovnog obrazovanja ne zauzimaju primarno već sekundarno mjesto, ali koristeći se ovim zadacima mogće je postići proširivanje znanja i interes za društvena pitanja kod učenika. Također, ukoliko učenicima se predstave drugačiji načini računanja u odnosu na različite kulture otvaramo vrata interkulturalnog dijaloga koje je, kao što je već rečeno, jako važno unutar mirovnog obrazovanja.

Grupa društvenih nastavnih predmeta sama po sebi stavlja društvo na prvo mjesto. Tamo gdje društvo zauzima primarni položaj tu postoji veliki prostor za podučavanje učenika o bogatstvu različitosti. Unutar ove grupe predmeta spadaju Geografija, Historija, Sociologija, Antropologija, Ekonomija i Političke nauke. Glavna pitanja koja se trebaju prožimati kroz ove predmete jesu ona koja utiču na čitavu civilizaciju a neka od njih su demokratija, ljudska prava, društvena pravda, nerazvijenost zemalja, međunarodni odnosi, konflikti, ekološki problemi i razvoj tehnologija. Na sva ova pitanja nastavnici mogu motivirati učenike ukoliko odluče da se koriste tehnikama poput: sedmičnih izvještaja o svjetskim događajima, posjetama mjestima od historijskog i kulturnog značaja, organizacija seminara ili debata na neke od ovih tema, ili organizacija kampanja za podizanje svijesti o problemima koje su učenici prepoznali kao važne.

Prirodna grupa predmeta, kao i Matematika, nemaju teme mira i mirovnog obrazovanja kao prioritet. Međutim, moguće ih je pronaći kao pojedine nastavne jedinice unutar nastavnih planova i programa. Neke od tih tema uključuju brigu o prirodi i zagađenja naše okoline. Tema ekologije je jedna od tema mirovnog obrazovanja i ukoliko bi se podučavalo unutar prirodne grupe predmeta opet bi zauzimali sekundarnu ulogu. Što u suštini nije loše ukoliko nastavnici ne

uskoče u zamku dehumanizacije ovih tema i pitanja. Upravo ta dehumanizacija prirodnih nauka je glavna briga autorice Balasorija, te se ona može lako izbjeći ako nastavnici uoče važnost podučavanja ovim temama jer ipak utiču na sve ljude.

Izvještaj napisan od strane OSCEa (2008) navodi da mnogi univerziteti, vladine i nevladine organizacije usmjeravaju mnogo svojih resursa na proučavanje i učenje o konfliktu, nasilje u ratu, mnogo manje programa možemo naći koji su posvećeni sistematičnom, dugoročnom planu akcije o tome kako podučiti djecu i mlade, njihove roditelje i druge vođe principima mira.

Temama mirovnog obrazovanja se više bave nevladine organizacije i ostali oblici neformalnog obrazovanja. Razlog za to može biti mogućnost boljeg fokusiranja na te teme. U formalnom sistemu obrazovanja one, iako integrirane, nekada ne mogu doći do izražaja zbog drugih tema koje su zastupljene u Nastavnom planu i programu. Potrebno je raditi na spajanju i ostvarivanju saradnje između ova dva oblika obrazovanja jer bi tada bilo moguće usvojiti više znanja, vještina i navika. Također, ostvarila bi se mogućnost za provođenjem više istraživanja koja bi mogla dovesti do promjena na svim nivoima društva. Ne bi se trebala zanemariti ni uloga obitelji te bi to trebala biti trojaka saradnja koja će dovesti do konkretnih rezultata. Put do tog ostvarenja je dug ali nije nemoguć.

2. Metodika nastavnog rada

Način na koji se nastava izvodi je važno pitanje odgojno-obrazovnog procesa. Trebamo biti spremni, ukoliko se odlučimo baviti bilo kojim odgojno-obrazovnim radom, da istražujemo, implementiramo, testiramo, evaluiramo i vršimo samoevaluaciju kako vlastitog tako i tuđeg rada. Ono što nam može pomoći na tom putu jeste metodika. „Metodika nastave je pedagogijska disciplina koja proučava zakonitosti odgoja i obrazovanja putem jednog nastavnog predmeta, odnosno odgojno-obrazovnog područja“ (Potkonjak i Šimleša, 1989:36).

Drugu definiciju metodike nudi Rosandić (1986) gdje navodi da metodika proučava zakonitosti oblikovanja nastavnih predmeta ili odgojno-obrazovnih područja na svim stepenima odgojno-obrazovnog sistema, zakonitosti nastavnog procesa koji ostvaruje nastavni predmet, zakonitosti odgojno-obrazovnog procesa u vannastavnim i vanškolskim oblicima rada, odgojne učinke nastave i drugih oblika odgojno-obrazovne djelatnosti, organizaciju odgojno-obrazovnog procesa, izvore, metode i sredstva koji su specifični za određeni tip odgojno-obrazovne djelatnosti, komunikaciju u odgojno-obrazovnom procesu i njene sudionike, teoriju i praksu odgoja i obrazovanja određenog nastavnog predmeta u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Vukasović (1986) navodi da je razvoj metodike najuže povezan sa težnjom za usavršavanjem metoda, postupaka i oblika i načela nastavnog rada, povezan je s razvitkom pedagogijske teorije i prakse. Dalje Vukasović navodi da je temeljna svrha metodike otkrivanje novih zakonitosti odgojno-obrazovnog rada radi obogaćivanja metodičke teorije i unapređivanja odgojne prakse u nastavi jednog predmeta. O vezi teorije i prakse govorio je i Poljak (1986) gdje je naveo da je

metodika svojevrsni most koji spaja integralnu odgojno-obrazovnu teoriju s praksom, a da sa druge strane spaja integralnu praksu sa odgovarajućom teorijom.

Svaki nastavni predmet ima svoju metodiku, navodi Vukasović (1986), a sve metodike imaju čitav niz zajedničkih pitanja kojima se bave kao što su: svrha, zadaci, sadržaj, oblici, metode, sredstva, postupci i druga pitanja koja su vezana za ostvarivanje odgojno-obrazovnog procesa u nastavi pojedinih predmeta.

Iz navedenih definicija možemo vidjeti kako metodika nije samo pronalaženje puteva kako na najefikasniji način prenijeti znanje, već se ona bavi i zakonitostima kako planirati i najbolje oblikovati naš rad da bismo došli do postavljenog cilja. Taj put planiranja i oblikovanja predstavlja, kako je navedeno, most koji spaja teoriju i praksu. Međutim to spajanje se ne dešava samo u tom trenutku kada je nama potrebno, nego se ono dešavalo u prošlosti, koju koristimo danas. Dešava se u sadašnjosti kako bi mogli oblikovati i planirati budućnost našeg rada. Upravo ta linija svrstava metodiku odgojno-obrazovnog rada među najmoćnije alate kojim možemo donijeti promjene na skoro svakom času ili projektu na kojem budemo radili. Metodika daje odgovor na jedno od najvažnijih pitanja, a to je kako podučavati i koje metode i oblike koristiti kako bismo na što kvalitetniji način ispunili naš cilj. Za potrebe rada u nastavku ćemo se fokusirati na dva elementa metodike odgojno-obrazovnog rada, a to su metode i oblici rada.

2.1. Metode i oblici rada u nastavi

U nastavnom procesu često nalazimo nove načine kako učenicima približiti ono što trebaju naučiti koristeći se raznim načinima, putevima tj. metodama podučavanja. „Metoda od grč. *methodos*= put, način- općenito znači smišljen ili ustaljen postupak usmjeren na postizanje nekog cilja na filozofskom, znanstvenom ili praktičnom području, ili ustaljen i smišljen način obavljanja neke djelatnosti“ (Šimleša i Potkonjak, 1989: 28).

Muminović (2013) navodi da didaktičko poimanje metoda se odnosi na put ili način spoznavanja u nastavi, te nastavne metode definira kao puteve i načine učenja i podučavanja u svim formama organizacije nastave i na svim nivoima edukacije.

Prema definiciji koju su dali Šimleša i Potkonjak i Muminović, možemo vidjeti da su metode u nastavi moćno sredstvo koje nam objašnjava kako metode koje koristimo dovode do usvajanja znanja i vještina. Sa druge strane potrebno je naglasiti element ustaljenosti uočen u definiciji Šimleše i Potkonjaka koji nam signalizira da metode koje koristimo su provjerene i koriste se već neko vrijeme. Ovo je jako važno ukoliko želimo povući paralelu sa prethodno rečenim da koristimo prošlost, u ovom slučaju ustaljenost metoda, kako bismo planirali naš rad u sadašnjosti kako bismo ga koristili u budućnosti. Naravno ovo ne bi trebalo značiti da inovacije u odgojno-obrazovnom radu nisu dobrodošle, već je potrebno samostalno istraživati i uvoditi promjene ukoliko smatramo to prikladnim. Važnost korištenja nastavnih metoda naglašava Muminović (2013) gdje navodi da su nastavne metode:

- važno polje edukativnog odlučivanja,
- određuju vrste, kvalitet i dimenzije komuniciranja,
- određuju prava i dinamiku djelovanja,
- određuju zastupljenost kreativnosti,
- intencionalni dio nastave,
- elementi namjernog i sistematskog odgojno-obrazovnog djelovanja,
- značajno određuju kvalitet nastavnog postignuća.

Izbor nastavnih metoda koje planiramo koristiti bi trebao uzeti u razmatranje ove važne osobine koje su navedene. Ove osobine je moguće koristiti kao i pitanja koja možemo postaviti sebi u toku planiranja našeg rada, tj. da li metode koje planiramo koristiti mogu zadovoljiti ove osobine koje su gore navedene. Uzimajući u obzir ove važne osobine nastavnih metoda možemo reći da pravilna upotreba nastavnih metoda može mnogo odlučiti o kvaliteti nastavnog procesa i da veliki dio uspješnosti našeg rada ovisi upravo o načinima koje odaberemo.

Nastavnih metoda ima mnogo te sveobuhvatna i jedinstvena klasifikacija ne postoji. Mnogi autori su se bavili pitanjem podjele, prepoznavanja, imenovanja i testiranja nastavnih metoda i zbog toga nekada možemo pronaći preklapanja u nastavnim metodama koje se nalaze pod drugim imenima. Sve ove podjele služe kao dokaz o razvoju, izmjenama i napretku nastavnih metoda kroz vrijeme. Klasifikaciju nastavnih metoda prema raznim autorima predstaviti ćemo preko tabele koja je dostupna u knjizi *Osnovi didaktike* iz 2013. godine autora Muminovića. U *Tabeli 1* možemo vidjeti kako različiti autori klasificiraju i prepoznaju nastavne metode te ćemo tabelu dodatno objasniti.

T. Prodanović N. Filipović	V. Poljak	N. Kujundžić	M. Vilotijević	M. Slatina	Okon i Kupisijević
1. Verbalno-tekstualne (usmeno izlaganje, razgovor i rad na tekstu) 2. Ilustrativno-demonstrativne (ilustracija i demonstracija). 3. Laboratorijsko-eksperimentalne (laboratorijski radovi, eksperiment)	1. Demonstracija 2. Praktični radovi 3. Crtanje (ilustrirani radovi) 4. Pismeni radovi 5. Čitanje i rad na tekstu 6. Razgovor 7. Usmeno izlaganje	1. Verbalne (monološke –naučne i umjetničke; dijaloške –razvojni razgovor i polemika 2. Vizuelne (demonstracija, ilustracija, metoda teksta) 3. Prakseološke metode	1. Usmeno izlaganje 2. Razgovor 3. Ilustrativni radovi 4. Demonstracija 5. Praktični i laboratorijski radovi 6. Pismeni radovi 7. Čitanje i rad na tekstu	1. Predavanja 2. Nastavni razgovor 3. Tekstualno komuniciranje 4. Pismeni radovi	1. Metoda zasnovana na posmatranju (demonstracija, ilustracija, opservacija) 2. Metoda zasnovana na riječima (monolog, dijalog) 3. Metoda zasnovana na praktičnim aktivnostima (praktični i laboratorijski rad)

Tabela 1: Prikaz nastavnih metoda prema raznim autorima (Muminović, 2013:171)

Iz gore predstavljene tabele možemo vidjeti da određena preklapanja u nastavnim metodama postoje, međutim postoje razlike u klasifikaciji. Iako ova tabela se može koristiti kao dobar primjer predstavljanja različitosti podjele metoda, kao svojevrsno bogatstvo koje nastavne metode predstavljaju, sa druge strane mogu biti jako zbunjujuće. Važno je naglasiti da nijedna od ovih podjela nije pogrešna niti nepoželjna nego se može koristiti. Muminović, također u svojoj knjizi, navodi svoju podjelu nastavnih metoda, te smo nju iskoristili za potrebe našeg rada. Svaka od ovih metoda sa sobom nosi svoje oblike rada koje ćemo predstaviti u nastavku.

Nakon izbora metode za nastavni čas potrebno je pravilno izabrati oblik rada koji ćemo koristiti. Definiciju oblika rada nudi Muminović (2013) gdje navodi da se pod oblikom rada može podrazumijevati organizacijska forma nastavnog rada, organizacija učenja i podučavanja u nastavi.

Na koji način odlučimo organizirati naše učenike i polaznike može uticati na usvajanje informacija. Potrebno je svaki put pri planiranju vidjeti koje metode se mogu kombinirati sa kojim oblicima rada kako bi se postigli najbolji rezultati. Podjelu oblika rada nudi Muminović (2013) glasi:

1. Rad u velikim grupama u nastavi- podrazumijeva više od 12 ili 15 polaznika, oblik rada koji se više ne koristi, prednosti su bile te što se na jednom mjestu i s jednim nastavnikom daju sve

potrebne informacije učenicima, dok je slabost bila neprimjerenost nastave individualnim mogućnostima učenika.

2. Grupni oblik rada u nastavi- samostalno učenje u malim grupama u kojima učenici zajedničkim radom dolaze do novih spoznaja, vještina i navika. Nastavnik je više organizator, konsultant, vođe i koordinator, ali je neophodan jer odgovara za tok i ishod nastave.

3. Rad u tandemu- ili rad u parovima ima elemente grupnog i individualiziranog oblika rada. Moguće je prilagođavati nastavu pojedincu ali i pratiti rad u odnosu na grupni rad s više članova.

4. Individualni oblik rada- rad s jednim učenikom ili studentom.

5. Individualizirani oblik rada- propituje različite puteve prilagođavanja nastave individualnim mogućnostima učenika.

Svaki od ovih oblika rada ima svoje prednosti i svoje nedostatke. Predavači bi, pri planiranju nastavnog časa, trebali imati u vidu prednosti i nedostatke svake metode i svakog oblika rada. Na taj način moguće je predvidjeti izazove koji se mogu dogoditi na času i već imati spremna rješenja za njih. Potrebno je i poznavati dinamiku grupe, ukoliko je moguće, kako bi znali na koji način ćemo postići najbolje rezultate. Ukoliko se dogodi da u nekim trenucima vidimo da oblik rada koji smo planirani ne funkcionira i ne dovodi do željenih rezultata, možemo biti spremni na improvizaciju i promijeniti oblik ili metodu rada u onu koju smatramo više prikladnom. Mnogo faktora ovisi o izboru dobre metode i oblika rada, nikada ne možemo biti spremni na svaku situaciju ali je potrebno detaljno isplanirati kako bismo uspjeli doći do cilja kojeg smo planirali dostići za taj čas. Ovu osobinu naglašava i Jensen (1998) govoreći kako je super-nastavnik onaj koji navigira kursom učenja. Što znači da je u svakom trenutku spreman dodati ili izbaciti iz svog plana i ako je potrebno, potpuno promijeniti kurs.

2.2 Metodika mirovnog obrazovanja

Podučavanje mirovnog obrazovanja u formalnom sistemu obrazovanja

Kao što je već istaknuto, teme mirovnog obrazovanja u školama su integrirane u kurikulum i Nastavne planove i programe. Nastavnici i učitelji bi trebali posebnu pažnju posvetiti planiranju obrade ovih tema jer zahtijevaju posebnu pripremu. Razlog tome je taj što ove teme ne bi trebale ostati samo na kognitivnoj razini već trebaju pronaći svoje mjesto na afektivnoj razini što je zahtjevan zadatak. Metode koje se koriste za podučavanje mirovnog obrazovanja bi trebale, prema Sampere (2013), biti one kroz koje učenici mogu učiti iz socijalnih interakcija a pritom ne gubeći koncentraciju tokom procesa učenja. Neke od oblika rada koje navodi su grupni projekti, blagi socijalni eksperimenti, ugovori o učenju i kooperativno učenje. Također naglašava da predmeti koji se najviše vrednuju u školama su npr. matematika ili jezici, ali da je jako važno pronaći puteve kojima ćemo i kroz te predmete prenositi poruke kulture mira.

Neke još metode koje navodi Sampere (2013), a koje se mogu koristiti u učionici u toku obrazovanja za mir i promocije kulture mira su suradničko učenje, učenje u paru, kreiranje i izrada projekata, posjete i izleti, učenje kroz socijalni rad (*Service learning*) i učenje kroz posmatranje durštva i društvenih odnosa (*Socio-effectivness learning*). Također se naglašava da bi metode koje se koriste u obrzovanju za mir trebale doticati emocionalnu i socijalnu komponentu učenika, a ne samo kognitivnu.

Ćurak i Adilović (2021) navode da obrazovni aspekt mirovne učionice podrazumijeva drugačije koncipiranje nastavnih oblasti i jedinica koji će pored podučavanja zabilježenim historijskim sukobima uključiti i informacije o mirovnim pokretima, te tako poticati komparativne analize kod učenika. Potrebno je staviti akcenat na ishode učenja i kurikulum zasnovan na mirovnoj pedagogiji, prilagođen je sadržajima koji promoviraju mir, ali i kritičko mišljenje. Nastavljaju da ne postoji standardizirani pristup koji provodi ciljeve i zadatke mirovne pedagogije. „Umjesto jednostranog pristupa, ovakvo viđenje obrazovanja i odgoja učenika za mir, pored kurikularne mirovne reforme, zahtijeva i promjene koje ona omogućava: različite metode rada, istraživačko okruženje i projekne aktivnosti pristupajući problemu sukoba i nasilja“ (Ćurak i Adilović, 2021:42).

Podučavanje mirovnog obrazovanja u neformalnom sistemu obrazovanja

Prema Ranković (2005) navodi da nasuprot formalnom obrazovnom sistemu, postoje brojne nevladine organizacije, alternativne obrazovne mreže, inicijative i agencije u kojima je tema mirovnog obrazovanja popularna. Treninzi, seminari, konferencije i dopisne škole su posvećene ovoj temi te autorica navodi da je kompetentnost edukatora i kvalitet edukacije ono o čemu treba povesti računa.

Kada je riječ o zastupljenosti mirovnog obrazovanja u formalnom i neformalnom obrazovanju Ranković (2005) navodi da su vrijednosti mirovnog obrazovanja tek nedavno počele da postaju sastavnim dijelom formalnog obrazovnog kurikulumu, čak ne u svim zemljama nego u odabranim obrazovnim institucijama. Nije zabranjeno širiti mirovno obrazovanje u redovnim školama, ali ono nije postalo obaveznim dijelom nastavnog plana i programa. Promociju nenasilnog komuniciranja, transformacije konflikata i njegovanje znanja i vještina koje leže u osnovi obrazovanja za mir i dalje je najčešće u neformalnom obrazovanju.

Iz ovih nabrojanih metoda možemo uočiti određene sličnosti kada je riječ o metodama i oblicima koje se koriste za podučavanje temama mirovnog obrazovanja u školama. Možemo reći da se i u neformalnom i formalnom sistemu obrazovanja koriste slične metode i oblici rada kojima se podučavaju teme obuhvaćene mirovnim obrazovanjem.

2.3. Podučavanje temama mirovnog obrazovanja

Kako bi se istražili određeni problemi i dostigli rezultati unutar formalnih i neformalnih sistema obrazovanja potrebne su inovacije. Potrebno je konstantno planirati časove i seminare na

kvalitetan način, uvoditi promjene te vršiti evaluaciju tih uvedenih promjena i samoevaluaciju vlastitog rada. Kroz objašnjeni proces možemo reći da povećanje kvalitete obrazovanja u formalnom i neformalnom sistemu najviše ovisi od inovacija. Više o uticaju inovacija rekao je Mandić (1987) koji je naveo da revolucionarne društvene promjene koje idu u pravcu sve veće demokratizacije i humanizacije društvenog života, uslovljavaju mijenjanje položaja škole u društvu, donose značajne promjene u unutrašnjim odnosima, stavljaju učenika u aktivniji i bolji položaj u odgojnom procesu i doprinose sve većoj afirmaciji humanističkih vrijednosti na kojima se zasniva cjelokupni život i rad u školi.

Govorimo li o metodama koje se koriste za podučavanje temama mirovnog obrazovanja iskoristiti ćemo izvještaje koje su dostavile organizacije prema kojima su realizirale svoje aktivnosti. Predstavljenje metode su preuzete iz knjige autorice Sampere (2013) i one su sljedeće:

- Metoda simulacije,
- Metoda istraživanja,
- Metoda razgovora,
- Metoda igre uloga,
- Igrolike aktivnosti,
- Metoda rada na tekstu.

Oblici rada koji su zastupljeni u ovim pripremama raznih organizacija su iduće:

- Grupni oblik rada,
- Rad u tandemu/ paru,
- Individualni oblik rada,
- Frontalni oblik rada.

Uz metode i oblike rada potrebno je spomenuti tehnike koje potiču kritičko mišljenje i neizostavni su dio nastavnog procesa. Riječ je o RWCT (*Reading and Writing for Critical Thinking*) tehnikama. Ništ (2016, prema Ademović, Zekić i Martinović, 2018) navodi da tehnike koje pripadaju RWCT su: oluja ideja; mapa uma; grozd; Vennov dijagram; kockarenje; T-tabela; konceptualna tabela; KWL- tabela, INSERT metoda; činkvina; šest šešira; lopoč tehnika; slagalica; vruća olovka; dvostruko vođeni dnevnik; pitalice; asocijacije; rebusi; ukrštanice; domino itd.

Sve informacije kojima nastavnici i facilitatori raspolažu mogu koristiti za kombiniranje i kreiranje novih načina, metoda, tehnika i oblika prenošenja sadržaja što može pomoći u boljem usvajanju znanja kod učenika i učesnika. Inovacije u nastavi su jedan od početnih koraka koji bi trebali se poduzeti ukoliko želimo da unaprijedimo podučavanje temama iz mirovnog obrazovanja. Međutim, prije inovacija postoji jedan još važniji korak, a to je želja i volja nastavnika da učine neku promjenu. Taj korak naglašava Mandić (1987) koji navodi da su nastavnici svjesni, ukoliko žele nešto promijeniti, potrebno je drugačije konstruisati školu,

mijenjati odnose u njoj, sadržaje, oblike i metode njenog rada. Nastavnici nekada ne žele uvoditi neke novine zbog straha od rezultata i promjena koje će im te inovacije donijeti. Ovime se želi naglasiti da kod nastavnika zaista postoji želja za unapređenjem rada i organizacije nastave. Potrebno je naglasiti da ukoliko postoji strah od inovacija sadržaj koji je potrebno prenijeti učenicima može trpjeti, tj. neće biti u mogućnosti se prenijeti na način koji bi bio najbolji.

Podjelu metoda podučavanja koju je ponudio Muminović (2013) ćemo iskoristiti kako bismo ih naveli i pojasnili, te sumirali i objasnili koje od tih metoda su navedene u formalnom i neformalnom sistemu obrazovanja, a koriste se za podučavanje tema mirovnog obrazovanja:

1. Metoda usmenog izlaganja- karakterizira je jednosmjerno komuniciranje, nakon izloženog materijala nastavnik ne dobija povratnu informaciju, nastavnik ne može sa sigurnošću znati koliko je primljen kvantitet i kvalitet informacije i na kojem je nivou ta spoznaja, djelimično angažira učenika i studenta, iziskuje kontinuiranu i konstantnu koncentraciju.

Za metodu usmenog izlaganja ne možemo reći da bi bila najbolji izbor za podučavanje temama mirovnog obrazovanja u formalnom i neformalnom sistemu. Kako je prije objašnjeno teme obrazovanja za mir iziskuju uključenost svih onih koji učestvuju, te onaj koji obrazuje za mir treba druge podučiti kako da oni obrazuju za mir što se ne može učiniti monologom.

2. Metoda nastavnog razgovora- središnji nivo metode su pitanja i odgovori koje mogu postavljati svi učesnici, veća aktivnost učesnika, dinamiziranje nastavnog procesa, uvažavanje individualnog potencijala, veća interaktivnost nastave.

Metoda nastavnog razgovora se može okarakterizirati kao metoda koja je povoljna za podučavanje temama obuhvaćenim mirovnim obrazovanjem. Kroz dijalog učesnici i u formalnom i neformalnom sistemu mogu postavljati pitanja i dobijati odgovore, također mogu naučiti slušajući kako drugi odgovaraju kao i kroz vlastite odgovore. Razgovorom možemo zajedno doći do novih znanja i odgovora na neka pitanja koja će proces učenja olakšati i učiniti boljim. Ovo dodatno potvrđuje činjenica da smo metodu razgovora pronašli i u ranije navedenim metodama koje smo pronašli unutar nastavnih priprema u formalnom i neformalnom sistemu obrazovanja, što dodatno učvršćuje položaj metode razgovora kao povoljne metode u podučavanju mirovnog obrazovanja.

3. Metoda rada na tekstu- glavni put spoznaje je tekst kroz koji se uči, ponavlja, vježba i primjenjuje, može poslužiti za samostalan rad učesnika, može biti pomoćna metoda drugim metodama, mogućnost efikasnog učenja i podučavanja, maksimalna angažiranost učenika, direktno doprinosi osposobljavanju za samostalno i cjeloživotno učenje.

Metoda rada na tekstu je također metoda koju smo mogli naći u ranije pomenutim metodama a zastupljena je u formalnom i neformalnom obliku mirovnog obrazovanja. Korištenje raznih tekstova, prikladnih za teme, mogu uvelike pomoći u razumijevanju sadržaja. Učesnici sami, vlastitim tempom, prolaze kroz sadržaj, usvajaju informacije, kritički razmišljaju o njima i

formiraju vlastiti stav. Uz pomoć metode razgovora, možemo dobiti uvid u osobnost svakog učesnika i planirati naš daljnji rad. Metodu rada na tekstu možemo preporučiti kao metodu koju je potrebno koristiti unutar okvira obrazovanja za mir.

4. Metoda ilustracije i demonstracije- dijele se na metodu ilustracije i metodu demonstracije ali se tačna razlika ne može lako podvući, osiguravaju kvalitetnu spoznaju koja se ogleda u brzom primanju i razumijevanju informacija i zadataka, animiraju se dijelovi kognitivnog, afektivnog i psihomotornog potencijala, veća aktivnost učenika, veću trajnost znanja i pozitivan transfer u učenju, moguće je kombinirati sa drugim metodama, posebna vrijednost se ogleda u motiviranju učenika, potrebno ih je pomno isplanirati i sprovesti kako ne bi izgubile svoju funkciju.

Ilustrativno-demonstrativne metode su metode koje zamjenjuju narativno opisivanje slika, događaja, aktivnosti i situacija. Ilustrativna metoda se najčešće koristi kako bi se prikazalo nešto slikom, crtežom, stripom, te u kombinaciji sa metodom razgovora bi se donosili zaključci vezani za predmet i cilj časa ili predavanja. Sa druge strane demonstrativna metoda se koristi kada se želi neka aktivnost, događaj ili situacija predstaviti učesnicima kako bi posmatrali/učestvovali, usvojili znanja i kasnije diskutirali o tome. Ilustrativno-demonstrativna metoda je navedena kao jedna od metoda unutar formalnog obrazovanja, dok se ona pod ovim nazivom ne nalazi u neformalnom obliku obrazovanja. Međutim, ono što pronalazimo jeste igranje uloga kao jednu od navedenih metoda što možemo svrstati kao jednu od kategorija demonstrativne metode.

5. Laboratorijsko- eksperimentalne metode- samo dio sadržaja se može realizirati kroz ove metode, osigurava visok stepen afektivnog i intelektualnog učešća učenika, garantira visoku spoznaju kroz aktivnu participaciju učenika.

Primjer eksperimentalnih metoda koji je korišten u svrhe podučavanja o diskriminaciji, kao teme mirovnog obrazovanja, je eksperiment *A Class Divided*² kojeg je provela učiteljica u jednoj američkoj osnovnoj školi. Eksperiment je naišao na kritike iako je bio uspješan. Smatra se da je bio previše grub i surov da bi se provodio nad učenicima trećih razreda osnovne škole. Laboratorijsko-eksperimentalne metode ne možemo naći kao navedene metode koje se koriste ni u formalnom ni u neformalnom sistemu, a koje podučavaju temama mirovnog obrazovanja.

Potrebno je naglasiti da su navedene neke metode i u formalnom i u neformalnom obliku obrazovanja ali koje nismo mogli klasificirati niti u jednu od podjela koje smo naveli. Te metode su: metoda istraživanja, metoda simulacije, metoda igre i metoda praktičnog rada. Iz svih navedenih metoda i pojašnjenja možemo vidjeti da se teži ka inovaciji u učenju i podučavanju unutar obrazovnog procesa. Navođenje metoda koje nismo mogli prepoznati u nekim starijim podjelama možemo posmatrati kao neku vrstu iskoraka u nove načine podučavanja. Mirovno

---

² *A Class Divided* cijeli film dostupan na:

https://www.youtube.com/watch?v=1mcCLm_LwpE&ab_channel=FRONTLINEPBS%7COfficial Preuzeto: 26.4.2022.

obrazovanje, kao i odgojno-obrazovni rad bilo koje vrste se neprestano mijenja te iziskuje inovacije. Kada je riječ o oblicima rada one su iste u formalnom i neofrmalnom obliku obrazovanja. Da bi predavači bili inovatori u nastavi, posebno kada je riječ o podučavanju temama mirovnog obrazovanja, potrebno je da posjeduju određeni set komeptencija.

3. Kompetencije predavača podučavaju temama mirovnog obrazovanja

Jedna od glavnih komponenti pravilnog razvoja kulture mira i prenošenja znanja iz tema mirovnog obrazovanja jesu kompetencije koje treba posjedovati predavač. Bajaj (2014) najviše govori o potrebnim kompetencijama te smo ih u nastavku naveli tabelarno (*Tabela 2*).

Kompetencija	Aktivnosti i metode koje se mogu koristiti
Kritičko razmišljanje i analiziranje	<ul style="list-style-type: none"> - Kritičko analiziranje medija - Analiziranje uzorka i posljedica u trenutnim situacijama - Razgovaranje o identitetima
Empatija i solidarnost	<ul style="list-style-type: none"> - Razumijevanje i uvažavanja psiholoških i emocionalnih posljedica nasilja - Prepoznavanje nepravde kao ograničenja slobode - Prepoznavanje na koji način je moguće skrenuti pažnju na nepravdu i kako je riješiti
Obrazovane i komunikacijske strategije	<ul style="list-style-type: none"> - Mogućnost prezentiranja ideje na jasan način u svim društvenim kontekstima (formalno, neformalno itd) - Znanje o različitim pedagoškim metodama uključujući: film, inovacije u nastavi, razumijevanje narativa, multimedija, usmena predanja itd
Vještine transformacije konflikta	<ul style="list-style-type: none"> - Istraživanje uzroka nasilja kako bi se pronašli načini njegova rješavanja - Razumijevanje kako druge kulture i društva pristupaju konfliktima, dijalogu i stvaranju mira - Istraživanje o historijskim korijenima, uslovima i odnosima moći nasilja pri podučavanju učenicima o njegovom rješavanju

Tabela 2. Kompetencije predavača potrebne za predavanje temama mirovnog obrazovanja

Neke od kompetencija navode i Navarro-Castro i Nario- Galace (2010), a to su:

- Da učitelj mira mora biti odgovoran stanovnik svijeta, agent kulture mira, osoba od vizije, sposobna za nadanje i razmišljanje o pozitivnim promjenama, razumije da obrazovanje vodi konstruktivnoj promjeni.
- Da je motiviran da služi i bude aktivan i odgovoran učesnik zajednice.
- Da je voljan učiti kroz cijeli život i koji teži ka unapređenju vlastitog znanja i vještina.
- Da je i korisnik i transformator kulture, gdje će koristiti kulturu ali isto tako kritički razmišljati o tome kako je moguće unaprijediti i transformirati.
- Da stvara i traži međuljudske odnose koji njeguju mir u pogledima kao npr. poštivanje ljudskih prava i dostojanstva.
- Da pomaže svojim učenicima da pronađu i iskažu sebe.
- Da kritički razmišlja, dok pri davanju kritika mu nije cilj povrijediti nego poticati na promjenu.
- Da postavlja pitanja koja će voditi ka promjeni i potaći druge na promjenu.
- Da posjeduje dobre vještine komunikacije i razrješenja konflikata, ovo su neophodne kompetencije za mirovno obrazovanje.
- Da koristi kooperativno učenje i da ne potiče takmičarski duh koji neće biti produktivan.
- Da učitelj mira razumije i druge mogućnosti koje su moguće u budućem razvoju kulture mira i mirovnog obrazovanja, te pomaže učenicima da postignu ciljeve takve kulture.

Možemo vidjeti da je kompetencija mnogo koje predavač treba posjedovati kako bi bio dobar u prenošenju znanja i stvaranju kulture mira. Ove kompetencije možemo koristiti i kao ciljeve koje želimo postići kod onih sa kojima pokušavamo stvoriti kulturu mira. Načini kako ćemo podučavati druge trebaju biti dobro isplanirani i pomno odabrani jer od tih načina ovisi uspješnost našeg rada i ostvarenje cilja.

II METODOLOŠKI DIO RADA

Predmet istraživanja: Kao što smo već naveli mirovno obrazovanje je sveobuhvatno sudjelovanje više strana koje podučavaju raznim temama poput: ljudskih prava, nenasilja, socijalne i ekonomske pravde, ravnopravnosti polova, okoliš i ekologija, kontrola oružja, sigurnosti i mnoge druge. Drugi važan aspekt mirovnog obrazovanja jeste poznavati načine kako usvojiti te vrijednosti i prenijeti ih na druge. S obzirom na to da se ove vrijednosti trebaju usvajati još od najranijih uzrasta, jer mogu imati veliki uticaj na daljnji rast i razvoj pojedinaca, važno je istražiti i naglasiti kako se pristupa temama vezanim za mirovno obrazovanje i na koji način ih se podučava. Elemente mirovnog obrazovanja možemo pronaći i u formalnom i neformalnom obrazovanju. Teme koje su dijelom mirovnog obrazovanja se u formalnom obrazovanju mogu pronaći unutar nastavnih predmeta koji se bave pitanjem društva, dok u neformalnom obrazovanju se mogu pronaći seminari i treninzi koji su isključivo posvećeni obrazovanju ljudi za mir. Pošto je ovakav vid obrazovanja jako važan za funkcioniranje društva potrebno je pronaći načine kako to znanje prenijeti na druge. Pitanje kako i na koji način je predmet našeg istraživanja, međutim ne bismo trebali zanemariti pitanja u kojem uzrastu bi bilo potrebno početi se baviti ovim temama i koliko, a koji nam mogu dati putokaze za daljnja istraživanja. Obrazovanje za mir bi trebalo potaći formalne i neformalne oblike obrazovanja za saradnju.

Cilj istraživanja: Ispitati na koje načine se teme mirovnog obrazovanja podučavaju u formalnom i neformalnom obrazovanju.

Zadaci istraživanja:

U skladu sa postavljenim ciljem istraživanja formirali smo sljedeće zadatke:

1. Utvrditi koje teme iz oblasti mirovnog obrazovanja su zastupljene u Nastavnom planu i programu za osnovne škole Kantona Sarajevo
2. Utvrditi koje teme su zastupljene iz oblasti mirovnog obrazovanja u neformalnom obliku obrazovanja
3. Utvrditi načine podučavanja temama u formalnom mirovnom obrazovanju
4. Utvrditi načine podučavanja temama u neformalnom mirovnom obrazovanju
5. Ispitati na koje načine je ostvarena saradnja između škola i nevladinih organizacija po pitanju obrazovanja za mir

Istraživačka pitanja:

1. Koje teme iz oblasti mirovnog obrazovanja su zastupljene u Nastavnom planu i programu za osnovne škole Kantona Sarajevo?
2. Koje teme su zastupljene iz oblasti mirovnog obrazovanja u neformalnom obliku obrazovanja?
3. Koji su načini podučavanja temama formalnog mirovnog obrazovanja?
4. Koji su načini podučavanja temama neformalnog mirovnog obrazovanja?

5. Na koje načine je ostvarena saradnja između škola i nevladinih organizacija po pitanju obrazovanja za mir?

Metode istraživanja:

1. Deskriptivna metoda

U ovom istraživanju smo koristili deskriptivnu metodu kako bismo opisali šta je mirovno obrazovanje i koje su njegove karakteristike. Mužić (1999) ističe da deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstveno – istraživačkih postupaka kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, a bez obzira na njihove uzroke. Deskriptivna metoda korištena je prilikom opisa pojava do kojih se došlo prilikom prikupljanja podataka, obrade i interpretacije rezultata istraživanja.

2. Servej metoda

Miljević (2007) navodi da Servej metod podrazumijeva nastojanja da se dođe do što istinitijih i preciznijih podataka primjenom svih operacija kojima se mogu pribaviti podaci o stanovništvu i njegovom ponašanju. Servej metoda predstavlja empirijsku neeksperimentalnu metodu kojom će se prikupiti podaci i ispitati stavovi, vjerovanja i mišljenja učitelja, nastavnika i predavača u nevladinim organizacijama. Izuzetno je važno voditi računa o savjesnom prikupljanju podataka, njihovoj obradi i interpretaciji. Servej metodu smo u ovom istraživanju koristili kako bismo ispitali učitelje/ice o njihovom iskustvu podučavanja temama mirovnog obrazovanja i na koji način su to činili.

3. Metoda teorijske analize

Prema Mužiću (1999) metoda teorijske analize podrazumijeva korištenje pedagoško-psihološke literature, priručnika, udžbenika, nastavnih planova i programa, stručnih i naučnih radova, enciklopedija i sl., te omogućava da se nakon proučavanja izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanja predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka. U našem istraživanju smo koristili metodu teorijske analize kako bismo analizirali Nastavni plan i program za osnovne škole u Kantonu Sarajevo. Analizirani su nastavni predmeti iz svake grupe predmeta kako bismo dobili cjelovitiju sliku o zastupljenosti tema mirovnog obrazovanja i njihovim metodičkim uputama.

4. Komparativna metoda

Komparativna metoda je postupak upoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti i razlika u njihovom ponašanju i intenzitetu (Mužić, 1979). Ovu metodu smo koristili kako bismo usporedili podatke dobijene iz analize Nastavnog plana i programa sa odgovorima učitelja, nastavnika i predavača u nevladinim organizacijama. Koristili smo je kako bismo uporedili koje metode su zastupljene u svim odgovorima na osnovu kojih smo izvukli zaključak.

5. Analiza sadržaja

Prema Fajgelj (2007) metoda analize sadržaja se zasniva na kodiranju teksta, odnosno poruka. Kodiranje teksta je razvrstavanje jedinica analize u kategorije, gdje kao takva postaje opšta metoda istraživanja. Unutar našeg istraživanja metodu analize sadržaja smo koristili kako bismo analizirali i raspodijelili u kategorije podatke dobijene iz naših analiza anketnih upitnika kao i analizom nastavnog plana i programa Kantona Sarajevo za osnovne škole.

Tehnike istraživanja:

1. Rad na dokumentaciji

Prema Mužiću (2004) rad na dokumentaciji je skup sačuvanih podataka koji su u vezi sa problemom odgoja. Riječ je o dokumentima koje su ranije izradile druge osobe, a istraživač iz njih izvlači zaključke (zakoni, nastavni planovi i programi, nastavne pripreme itd). Ovu tehniku smo koristili kako bismo analizirali Nastavni plan i program za osnovne škole na području Kantona Sarajevo, po pitanju tema i metodičkih uputa za teme vezane za mirovno obrazovanje.

2. Anketiranje

Prema Mužiću (1999) anketiranje je postupak u kojem anketirani pismeno odgovaraju na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u vezi s njihovim osobnim mišljenjem. Anketiranje je korišteno za ispitivanje učitelja, nastavnika i predavača u nevladinim organizacijama po pitanju zastupljenosti tema mirovnog obrazovanja i na koji način ih realiziraju.

Instrumenti istraživanja:

1. Anketiranje je realizirano pomoću anketnog upitnika (*Prilog 1*), gdje su ispitivani učitelji i nastavnici osnovnih škola kao i predavači nevladinih organizacija (*Prilog 2*).
2. Analiza Nastavnog plana i programa za osnovne škole Kantona Sarajevo je realizirana preko matrice za analizu (*Prilog 3*). Matrica je kreirana za potrebe ovog istraživanja.
3. Matrica je korištena kako bi se uradila usporedba rezultata dobijenih analizom Nastavnog plana i programa, odgovora nastavnika i učitelja osnovnih škola kao i odgovora predavača u nevladinim organizacijama, po pitanju metodičke realizacije tema iz mirovnog obrazovanja.

Uzorak istraživanja:

Uzorak u našem istraživanju je prigodni. Prigodan uzorak sačinjavaju jedinice osnovnog skupa koje su istraživaču na raspolaganju (Kundačina, Bandur, 2007. str.65.). Čine ga učitelji i nastavnici osnovnih škola u Sarajevu kao i facilitatori nevladine organizacije Youth for Peace.

Čine ga također i Nastavni plan i program, nastavne pripreme i izvještaji sa mirovnih projekata provedenih u Bosni i Hercegovini. U istraživanju je učestvovalo 18 nastavnika čiji su nastavni predmeti: Bosanski jezik i književnost, Hrvatski jezik i književnost, Srpski jezik i književnost; Informatika; Likovna kultura; Matematika; Muzička kultura; Tehnička kultura; Historija kao i 10 profesora razredne nastave. Također, u istraživanju su učestvovali dugogodišnji facilitatori unutar organizacije Youth for Peace kojih ima pet.

III ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

1. Analiza mirovnih projekata i nastavnog plana i programa

Analizu rezultata ćemo započeti sa predstavljanjem prethodnih mirovnih projekata održanih na području Bosne i Hercegovine. Ovom analizom odgovaramo na postavljene zadatke istraživanja o temama mirovnog obrazovanja koje su zastupljene u Nastavnom lpanu i programu i neformalnom obliku obrazovanja. Potrebno je naglasiti da su mirovni projekti započeli 1999. godine i zbog toga naša analiza počinje od tog perioda. Period poslije dešavanja '90tih godina prošlog stoljeća, je odabran ciljano jer su i podaci i rezultati tih projekata najrecentniji i najviše pripadaju području modernog mirovnog obrazovanja. U nastavku predstavljamo pregled mirovnih projekata u Bosni i Hercegovini. Postojanje prethodnih istraživanja na ovu temu naglašava njenu važnost i važnost istraživanja ovog problema. Istraživanja koja su se bavila pitanjima mira, mirovnog obrazovanja i mirovne pedagogije služe kao dokaz motivacije za napredak kulture mira. Ponudit ćemo nekoliko istraživanja i projekata koji su rađeni za promociju mirovnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Predstavljen je izvještaj (Tabela 3) OSCEa (2008) gdje su tabelarno prikazani projekti i istraživanja rađena za promociju kulture mira i projekata promocije mirovnog obrazovanja. Drugo istraživanje i projekat koji ćemo predstaviti nalazi se u radu Clarke-Habibi (2005) koja se bavila pitanjem realizacije projekata mirovnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini nekoliko godina nakon rata.

Pregled prethodnih projekata

Godina realizacije	Organizacija	Opis projekta
1999.	Ambasada Luksemburga	<ul style="list-style-type: none"> - Trodnevni seminar na temu “Rezolucija konflikta” (Conflict Free Conflict Resolution). - Bio je namijenjen novinarima na Balkanu. - Zbog dobrih rezultata tadašnji ministar obrazovanja je zatražio da se ovaj program implementira u škole
Juli 2000- juni 2002.	Ured visokog predstavnika Ujedinjenih Nacija i Ambasada Luksemburga uz podršku Ministarstva za obrazovanje Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske	<ul style="list-style-type: none"> - Početak implementacije pilot projekta Obrazovanje za mir (Education for Peace) u tri osnovne u tri srednje škole, od kojih su po dvije bile u Sarajevu, Banja Luci i Travniku. - Tokom trajanja pilot projekta učestvovala je više od 400 učitelja, školskog osoblja, 60000 učenika i studenata i 10000 roditelja i članova obitelji. - Unutar ovog projekta učitelji i nastavnici učili su o pedagoškim alatima koje mogu koristiti u radu, kao što su: učenje usmjereno na učenika; kreativne metode učenja i načini kako učenici mogu uspješno usvojiti kulturu mira uz

		<p>usvajanje standardnih komponenti kurikuluma.</p> <p>- <i>Regionalni mirovni događaji</i>- su održavani u intervalima unutar ovih gradova, gdje su učenici i nastavnici predstavljali ono što su naučili o miru kroz prezentacije, zadatke i sl</p>
2001.	<ul style="list-style-type: none"> - Ured visokog predstavnika Ujedinjenih Nacija - Ambasada Luksemburga - Ministarstva za obrazovanje Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske 	<ul style="list-style-type: none"> - Kao rezultat projekta Education for Peace, mjesec februar je proglašen mjesecom mira.
2003.	<ul style="list-style-type: none"> - Ured visokog predstavnika Ujedinjenih Nacija - Ambasada Luksemburga - Ministarstva za obrazovanje Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske - Švicarska agencija za saradnju i razvoj kao i grant - Kanadska internacionalna razvojna agencija 	<ul style="list-style-type: none"> - Pilot projekat Education for Peace je bio od velikog značaja - Nakon njegovog završetka pokrenuo se veliki projekat koji je trebao uključivati 1200 osnovnih škola, 300 srednjih škola gdje bi 50000 učitelja prošlo kroz projekat zajedno sa 600000 učenika. - Projekat je trebao teći u dvije faze na području čitave Bosne i Hercegovine - U septembru 2003. je započela prva faza koja je uključivala 100 osnovnih škola čiji su predavači bili učitelji iz pilot projekta kako bi podučili novu generaciju učitelja za mir.
2004.	<ul style="list-style-type: none"> - Ured visokog predstavnika Ujedinjenih Nacija - Ambasada Luksemburga - Ministarstva za obrazovanje Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske - Švicarska agencija za saradnju i razvoj kao i grant - Kanadska internacionalna razvojna agencija i mnogi drugi 	<ul style="list-style-type: none"> - U maju je održano četrnaest seminara koji su se organizirali na području čitave države, ali ovaj put su učesnici bili učenici iz stotinu škola - U junu iste godine održane su konferencije i seminari za preko 1500 učenika i učitelja, gdje su učenici razgovarali o tome kako potaknuti kulturu mira u svakom segmentu društva te kako bi podijelili prezentacije koje su napravili.
2005.	<ul style="list-style-type: none"> Education for Peace- Balkans u saradnji sa Japanskom 	<ul style="list-style-type: none"> - U januaru je pokrenut i implementiran dvogodišnji intenzivni program mirovnog obrazovanja za četiri osnovne škole: Lukavica,

Internacionalnom
Kooperacionom Agencijom

Mostar, Oštra Luka i Matuzići. Ovaj intenzivni program je uključivao preko 250 učitelja, rukovodećih organa škole, 2500 učenika zajedno sa 5000 učitelja i staratelja.

- U februaru je organizacija EFP- Balkans je zaprimila pozivnicu od strane Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine, svih trinaest ministarstava obrazovanja i devet pedagoških institucija kako bi zvanično predstavili *Eduation for Peace* program u svim osnovnim i srednjim školama (2200+) u Bosni i Hercegovini ka već integriranog dijela reforme obrazovanja koja je već bila u toku. Ove škole su u to vrijeme zajedno imale više od milion učenika, 110000 učitelja i nastavnika i oko 1.5 milion roditelja i staratelja.

- U aprilu EFP-Balkans je u saradnji sa 65 općinskih načelnika i gradonačelnika proglasio "Mirovnu sedmicu" dok je svaka škola koja je u saradnji sa ovim projektom proslavila "Mirovni dan". Zamisao je bila da učenici odlaze u druga odjeljenja kako bi predstavili svoje radove koji promoviraju mir.

- U junu je organizirano sedam regionalnih mirovnih događaja čiji su domaćini bili škole, gdje je svaka učestvovala sa učenicima iz sve tri etničke skupine.

- U decembru 2005. godine održane su konferencije i seminari za preko 1500 učenika i učitelja, gdje su učenici razgovarali o tome kako potaknuti kulturu mira u svakom segmentu društva te kako bi podijelili prezentacije i znanja koja su stekli.

Tabela 3. Pregled prethodnih mirovnih projekata u Bosni i Hercegovini

Iz ovog izvještaja možemo vidjeti da su istraživanja ovog tipa većinom dugoročna i da projekti koji se fokusiraju na promociju kulture mira trebaju dosta vremena kako bi se uvidjeli prvi rezultati. Naglašava se da mirovno obrazovanje i stvaranje kulture mira nije jednostavan proces, te da je potrebno raditi na tome da se pokrenu promjene u nama samima, da pokrenemo promjene u drugima koji će pokrenuti promjene u svojoj okolini. Danas teme mirovnog

obrazovanja možemo pronaći na seminarima raznih nevladinih organizacija u neformalnom sistemu obrazovanja. U formalnom sistemu obrazovanja možemo ih najčešće pronaći u nekim nastavnim predmetima, te je način na koji se one prenose i podučavaju jedno od glavnih pitanja našeg rada. Dali smo kratak pregled o tome koji su projekti i istraživanja, te njihovi rezultati i možemo vidjeti da postoji velika želja za ovim projektima jer donose pozitivne promjene.

Analizu rezultata nastavljamo sa analiziranjem svakog razreda i nastavnog predmeta koji je obuhvaćen istraživanjem. Istraživali smo koje se teme mirovnog obrazovanja nalaze u nastavnim planovima i programima za osnovne škole u Kantonu Sarajevo³. Za potrebe ove analize koristili smo matricu analize (*Prilog 3.*) gdje smo sa lijeve strane nabrojali teme koje spadaju u mirovno obrazovanje, dok smo na vrhu tabele izdvojili nastavne predmete koje smo analizirali. Nastavni predmeti čiji su nastavni planovi analizirani birani su na način da sadrže barem po jedan predmet iz svakog područja podučavanja. Analiza matrice se nalazi u nastavku (*Tabela 4*).

---

³ Svi Nastavni planovi i programi dostupni su na linku: <https://mo.ks.gov.ba/node/13228> Pristupljeno: 20.04.2023.

TEMA MIROVNOG OBRAZOVANJA	NASTAVNI PREDMETI							
	B/H/S JEZIK I KNJIŽEVNO ST	ENGLISKI JEZIK	PRIRODA	DRUŠTVO	BIOLOGIJA	VJERONAU KA	HISTORIJA	DRUŠTVO/K ULTURA/RE LIGIJA
Sukobi i rat				●			●	
Mir i nenasilje	●					●		●
Okoliš i ekologija			●		●			
Ravnopravnost spolova	●			●		●		●
Kulturološka, rasna i etnička pripadnost						●	●	●
Religija i vjerski pluralizam						●	●	●
Stereotipi, predrasude i društvena diskriminacija	●	●	●	●	●	●	●	●
Siromaštvo i međunarodna trgovina	●						●	
Globalizacija				●			●	
UN i međunarodno pravo								
Zaštita zdravlja			●		●	●		
Ljudska i dječija prava	●						●	
Moć, jednakost i društvena pravda	●	●		●		●	●	●
Rizici/opasnost od nuklearnog i drugog oružja								
Trgovina drogom								
Teorije analize, prevencije i rješavanja sukoba	●	●				●		●
Sposobnost konstruktivne komunikacije u različitim kontekstima (aktivno slušanje, refleksija, multiperspektivnost)	●	●				●		●
Sposobnost za empatiju i brigu za druge	●	●			●	●		●
Kritičko mišljenje	●	●	●	●	●	●	●	●
Sposobnost rješavanja problema	●	●				●		●
Medijacija, pregovaranje i nenasilno rješavanje sukoba	●	●				●		●
Samokontrola i suočavanje sa stresom						●		●
Sposobnost za saradnju	●	●				●		●
Odgovornost za građanstvo	●							●
Umjetničko i estetsko izražavanje	●	●				●		●
Sposobnost imaginacije	●	●						
Sposobnost vođenja i pogleda u budućnost		●						●
Stavovi i vrijednosti	●	●		●		●	●	●
Osobni integritet, samopoštovanje i razvoj pozitivne slike o sebi	●	●			●	●		●
Tolerantnost	●	●	●	●	●	●	●	●
Respektiranje različitosti (vjerske, etničke, vrijednosne, tjelesne)	●	●	●	●	●	●	●	●
Spremnost za interkulturalnu komunikaciju i interkulturalno razumijevanje	●	●				●		●

Tabela 4. Analiza matrice Nastavnog plana i programa

Teme koje se nikako ne nalaze u u Nastavnom planu i programu su: trgovina drogom; rizici/opasnost od nuklearnog naoružanja kao i UN i međunarodno pravo. Teme iz oblasti mirovnog obrazovanja koje se rijetko mogu naći u Nastavnom planu i programu: sukobi i rat;

mir i nenasilje; okoliš i ekologija; kulturološka, rasna i etička pripadnost; religija i vjerski pluralizam; siromaštvo i međunarodna trgovina; globalizacija; zaštita zdravlja; ljudska i dječija prava; suočavanje sa stresom; odgovornost za građanstvo; sposobnost imaginacije i sposobnost vođenja i pogleda u budućnost. Teme koje možemo češće naći su: ravnopravnost spolova; moć, jednakost i društvena pravda; teorije analize, prevencije i rješavanja sukoba; sposobnost konstruktivne komunikacije u različitim kontekstima (aktivno slušanje, refleksija i multiperspektivnost); sposobnost empatije i brigu za druge; sposobnost rješavanja problema; medijacija, pregovaranje i nenasilno rješavanje sukoba; sposobnost za saradnju; stavovi i vrijednosti; osobni integritet, samopoštovanje i razvoj pozitivne slike o sebi. Nastavni predmet koji sadrži najmanje tema iz oblasti mirovnog obrazovanja, prema našoj analizi, jeste Priroda. Društvo /Kultura/Religija je nastavni predmet koji sadrži najviše tema iz oblasti mirovnog obrazovanja. Nastavni predmeti Bosanskog jezika i književnost, Hrvatskog jezika i književnosti i Srpskog jezika i književnosti i Vjeronauke su drugi najučestaliji po broju tema iz oblasti mirovnog obrazovanja. Teme koje možemo pronaći u svim nastavnim predmetima su: stereotipi, predrasude i društvena diskriminacija, razvijanje kritičkog mišljenja, tolerancija i poštivanje različitosti. Teme koje se rijetko nalaze u nastavnim predmetima, a dijelom su mirovnog obrazovanja jesu: sukobi i rat koja se nalazi samo u okviru nastavnih predmeta Društvo i Historija.

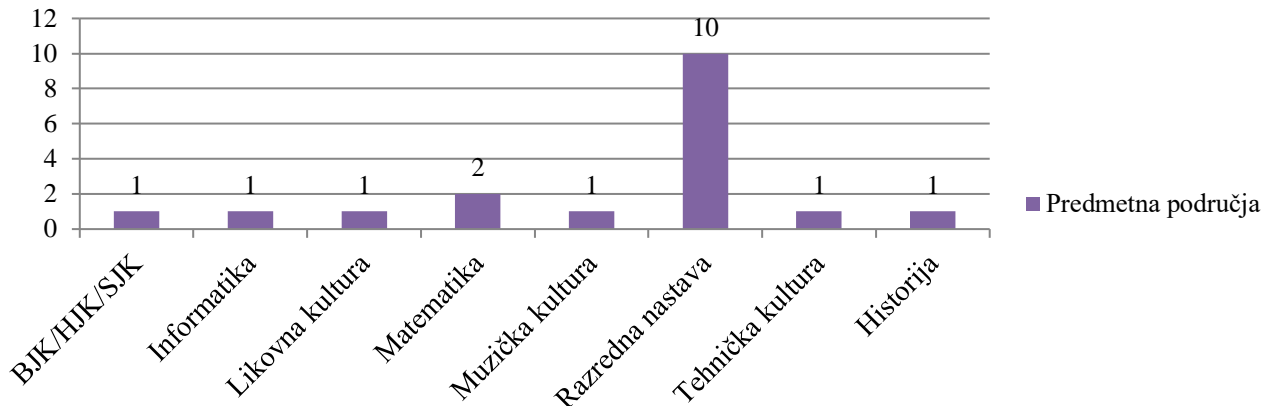
2. Analiza upitnika za nastavnike i predavače

Kako bismo odgovorili na iduće istraživačke zadatke, a koji se tiču načina rada na temama mirovnog obrazovanja, analizirati ćemo anketne upitnike nastavnika i predavača u nevladinoj organizaciji. Anketni upitnik se sastojao od 18 pitanja za nastavnike i 12 pitanja za predavače nevladine organizacije. Anketni upitnici su podijeljeni na dva dijela: dio sa pitanjima otvorenog tipa i drugi dio koji je ispitivao stavove nastavnika i predavača koristeći se četverostepenom Likertovom skalom stavova. Pitanja su u bila slična i u nekim slučajevima ista te ćemo zbog toga analizirati odgovore na oba anketna upitnika u isto vrijeme prikazana kroz grafikone i frekvencije odgovora na pitanja.

Prvo pitanje o tome koji nastavni predmet predaju je bilo postavljeno nastavnicima.

Predmetna područja

Grafik 1. Predmeti koje nastavnici podučavaju

Iz dobijenih podataka se može vidjeti da su u istraživanju učestvovali nastavnici iz raznih predmetnih područja. U istraživanju je najviše učestvovalo profesora razredne nastave kojih ima deset, drugi po učestalosti nastavni predmet je matematika, dok ostali nastavni predmeti imaju po jednog nastavnika koji je učestvovao u istraživanju. Nastavnici koji su učestvovali u istraživanju u školama predaju: Bosanski jezik i književnost/Hrvatski jezik i književnost/ Srpski jezik i književnost; Informatika; Likovna kultura, Matematika; Muzička kultura; Razredna nastava; Tehnička kultura i Historija.

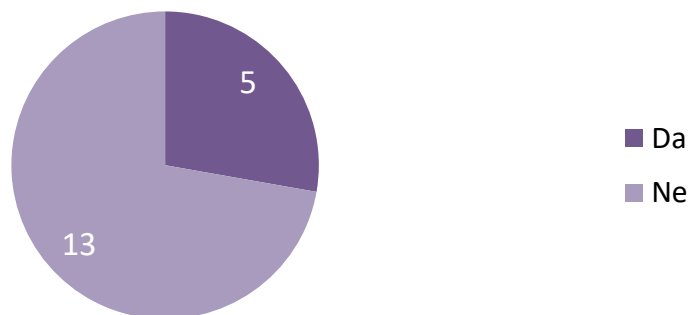
Sljedeće pitanje koje je postavljeno u anketama je isto i za nastavnike i za predavače, a željeli smo saznati šta oni smatraju pod mirovnim obrazovanjem. U nastavku ćemo sumirati odgovore nastavnika. Dva nastavnika su odgovorila da pod obrazovanjem za mir smatraju odgoj za mir i nenasilje. Većina nastavnika su mirovno obrazovanje objasnili kao obrazovanje za: nenasilje, duhovnost, mir, toleranciju, usvajanje vrijednosti, kulturu mira, pravilnu komunikaciju, kulturu sjećanja, dijelov, poštivanje različitosti, prihvatanje odgovornosti, prevazilaženje podjela, borba protiv segregacije u obrazovnom sistemu, multikulturalnost, rješavanje sukoba, prihvatanje drugog i drugačijeg, ljudska prava i demokratija. Dva nastavnika su odgovorila da mirovno obrazovanje smatraju kao jednogodišnje ili kratkoročne programe koji kod učenika razvijaju vještine koje će im omogućiti savladavanje izazova u komunikaciji i kroz interkulturalnost jačaju socijalne veze. Također, jedan nastavnik napominje da bi programi mirovnog obrazovanja trebali postati dijelom redovnog rada nastavnika i učenika. Jedan nastavnik mirovno obrazovanje posmatra kao niz interdisciplinarnih, edukativnih metoda kojim se promiče bolje razumijevanje značaja postizanja i čuvanja mira u različitim društvenim sistemima.

Predavači iz nevladine organizacije su navodili svoje poimanje mirovnog obrazovanja. Jedan od predavača je naveo da je to obrazovanje koje ima za cilj promovirati prevenciju, upravljanje i rješavanje sukoba nenasilnim metodama. Dva predavača su navela da je to obrazovanje koje se

više zasniva na razvoju društvenih vještina kao što su međusobno poštivanje i slušanje. Također predavači navode da se ova vrsta obrazovanja često oslanja na korištenje historijskih resursa kako bi se pomoglo u analizi prošlih sukoba, cilj ovakvog obrazovanja jeste da se suoči sa reprezentacijama sukoba u kontekstu otvorenog dijaloga. Ostala dva predavača poimaju mirovno obrazovanja kao ono koje poziva pojedince na demokratsku interakciju unutar grupe, pripremajući ih na taj način za izazove društvenog života.

U narednom pitanju smo htjeli ispitati nastavnike i predavače da li smatraju da je mirovno obrazovanje dovoljno zastupljeno u Nastavnom planu i programu, nastavnim/ vannastavnim aktivnostima (za nastavnike) i društvu (za predavače).

Smatrate li da je mirovnom obrazovanju dato dovoljno pažnje kroz Nastavni plan i program, nastavne/vannastavne aktivnosti?

Grafik 2. Posvećenost mirovnom obrazovanju kroz Nastavni plan i program i (van)nastavne aktivnosti

Nastavnici su ponudili objašnjenja za svoje odgovore. Jedan od nastavnika tvrdi da je mirovno obrazovanje zastupljeno danas, ali manje u odnosu na prošlost. Drugi nastavnik smatra da je mirovno obrazovanje dovoljno zastupljeno u Nastavnom planu i programu i nastavnim/vannastavnim aktivnostima, ali smatra da sudionici u nastavnom procesu ne pridaju dovoljno pažnje tome. Jedan od odgovora skreće pažnju na to, da iako smatra da je dovoljno zastupljeno, teme bi trebale biti konkretnije navedene. Ostali nastavnici, njih 13, se nisu složili sa tim da je mirovno obrazovanje dovoljno zastupljeno u Nastavnom planu i programu, nastavnim/vannastavnim aktivnostima.

Kada je riječ o odgovorima predavača u nevladinoj organizaciji o tome da li smatraju da je mirovno obrazovanje dovoljno zastupljeno u društvu. Svi odgovori su bili negativni. Objasnili su svoje odgovore tako što su rekli da ovom vidu obrazovanje nedostaje ozbiljne pažnje kako od ljudi koji donose odluke i bave se obrazovnim politikama, tako i od strane institucija formalnog obrazovanja. Još jedno od objašnjenja odgovora bilo je to da je potrebno više pažnje i od strane

aktera neformalnog obrazovanja kroz definiranje dosega, sadržaja i oblika mirovnog obrazovanja te profesionalizacija istog.

Treće pitanje se odnosilo na teme mirovnog obrazovanja koje su zastupljene kod nastavnika u učionici i kod predavača u organizaciji. Nastavnici su navodili sljedeće teme.

Grafik 3. Pregled zastupljenosti tema mirovnog obrazovanja u učionicama

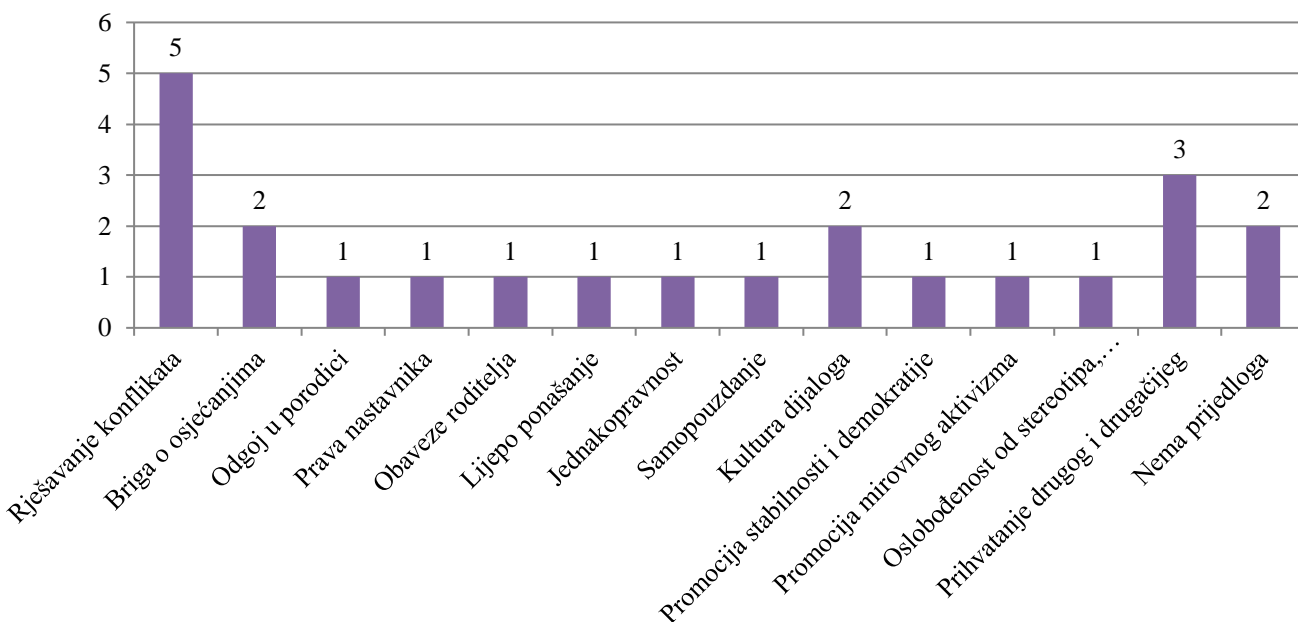
Najzastupljenije teme, prema odgovorima nastavnika, su: nenasilno rješavanje konflikata i tolerancija. Druga po učestalosti tema jeste poštivanje vjerskih praznika. Nakon toga slijede teme empatije, poštivanja različitosti i teme o ljudskim pravima. Najmanje zastupljene teme jesu nepotizam, razvijanje kritičkog mišljenja, pravila lijepog ponašanja, neverbalna komunikacija, demokratija i olimpijske igre. Jedan od nastavnika je detaljnije opisao da nema konkretne teme iz oblasti mirovnog obrazovanja koje podučava, ali da kroz nastavni proces učenike uči saradnji, aktivnom slušanju, kooperativnom učenju, poštivanju različitosti, konstruktivnom rješavanju problema i diskusiji. Drugi, detaljniji, odgovor koji smo dobili je bio vezan za podučavanje temama iz oblasti mirovnog obrazovanja u predmetu Muzička/Glazbena kultura. Navodi se da su učenici upoznati sa kulturno-historijskim kontekstom nastanka određenog muzičkog djela, gdje se kao primjer navodi Simfonija „Oda radosti“ Ludwiga van Beethovena. Također, navodi se da u okviru muzičkog obrazovanja, radi se na razumijevanju osnovnog koncepta humanističkih nauka, koji se odnosi na razumijevanje drugog i drugačijeg kao i poštivanje različitosti kroz dijalog.

Kada je riječ o temama iz oblasti mirovnog obrazovanja koje su zastupljene u radu nevladine organizacije Youth for Peace, navode se iduće: transformacija konflikta; analiza konflikta;

nenasilna komunikacija; teme iz područja ljudskih prava; teme iz područja međureligijskog obrazovanja; vjerska pismenost; analiza i dekonstrukcija narativa; identitet; stereotipi i predrasude i metode vođenja dijaloga.

U narednom pitanju smo zamolili nastavnike da prepoznaju i navedu teme iz oblasti mirovnog obrazovanja koje bi trebale biti više zastupljene u Nastavnom planu i programu. Nastavnici su naveli sljedeće teme:

Koje teme mirovnog obrazovanja bi trebale biti više zastupljene u Nastavnom planu i programu?

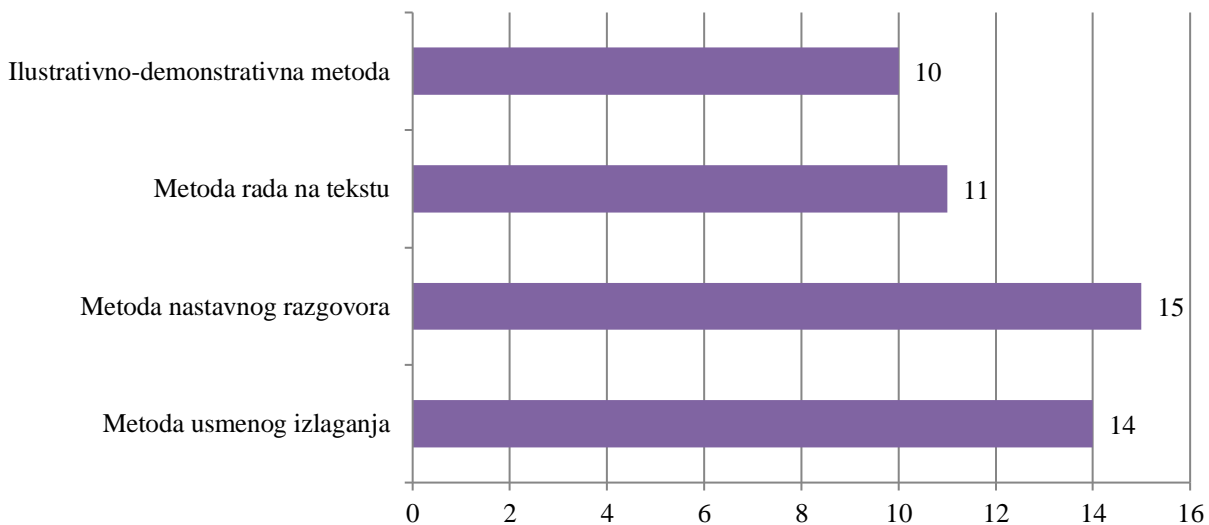
Grafik 4. Teme mirovnog obrazovanja koje bi više trebale biti zastupljene u Nastavnom planu i programu

Tema koju su nastavnici izdvojili kao najpotrebniju u Nastavnom planu i programu jeste tema o rješavanju konflikata, gdje je čak pet nastavnika navelo ovu temu. Druga najučestalija tema, sa tri odgovora, jeste prihvatanje drugog i drugačijeg dok se na trećem mjestu nalaze teme poput kulture dijaloga i brige o osjećanjima koje su navedene po dva puta. Teme koje su jednom spomenute u nastavničkim odgovorima su: odgoj u porodici; prava nastavnika; obaveze roditelja; lijepo ponašanje; jednakopravnost; samopouzdanje; promocija stabilnosti i demokratije; promocija mirovnog aktivizma i oslobođenost od stereotipa, predrasuda i mržnje. Potrebno je i naglasiti da dva nastavnika nisu imali prijedloge koje bi teme iz oblasti mirovnog obrazovanja trebale biti više zastupljene u Nastavnom planu i programu.

Predavači u nevladinoj organizaciji su upitani o tome kojim temama mirovnog obrazovanja bi trebalo dati više prostora u njihovoj organizaciji. Teme koje su naveli su: teme vezane za rodna pitanja; ravnopravnost polova; interkulturalni dijalog; medijska pismenost i vjerska pismenost.

Naredno pitanje u anketnim upitnicima se ticalo metoda koje nastavnici i predavači koriste kako bi podučili temama iz oblasti mirovnog obrazovanja. Nastavnici su odgovorili na idući način:

Koje metode koristite kako biste podučili temama mirovnog obrazovanja?

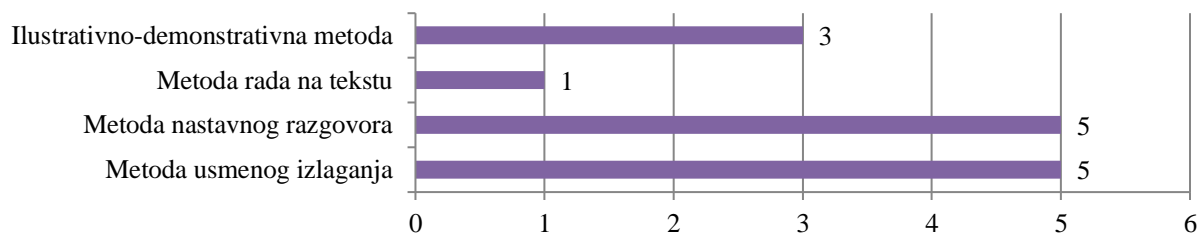

Grafik 5. Metode podučavanja koje koriste nastavnici

Kada je riječ o metodama koje nastavnici koriste kako bi podučili temama iz oblasti mirovnog obrazovanja, metoda koju nastavnici najčešće koriste jeste metoda nastavnog razgovora. Druga naučestaliya metoda jeste usmeno izlaganje, dok se nešto manje koriste metode rada na tekstu i ilustrativno-demonstrativna. Jedan od nastavnika je dao dodatno objašnjenje i ponudio vlastite metode koje koristi u radu sa učenicima. Riječ je o metodama slušanja i muziciranja gdje učenici imaju priliku da se upoznaju na dubljoj osnovi sa kontekstom određenog muzičkog djela, a koje nosi poruku mira i ljubavi.

Predavači u nevladinoj organizaciji su dali sljedeće odgovore:

Koje metode koristite kako biste podučili temama mirovnog obrazovanja?

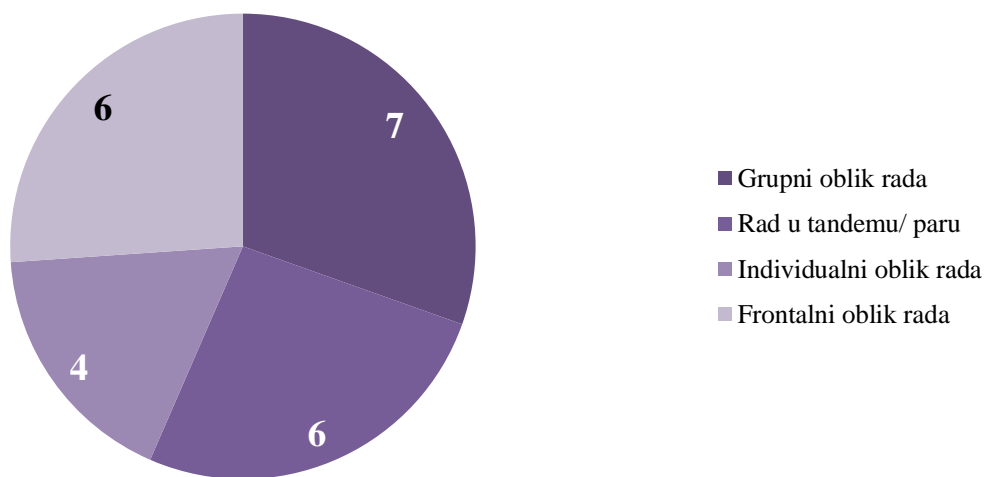

Grafik 6. Metode podučavanja koje koriste predavači

Kada je riječ o metodama koje su predavači naveli da najčešće koriste kako bi podučili temama iz oblasti mirovnog obrazovanja to su metoda usmenog izlaganja i nastavnog razgovora. Nešto manje koriste ilustrativno-demonstrativnu metodu dok je jedan predavač istakao da koristi metodu rada na tekstu u svom radu.

Narednim pitanjem smo željeli saznati koje oblike rada koriste nastavnici i predavači kada podučavaju temama iz oblasti mirovnog obrazovanja. Nastavnici su ponudili sljedeće odgovore.

Koje oblike rada koristite kako biste podučili temama mirovnog obrazovanja?

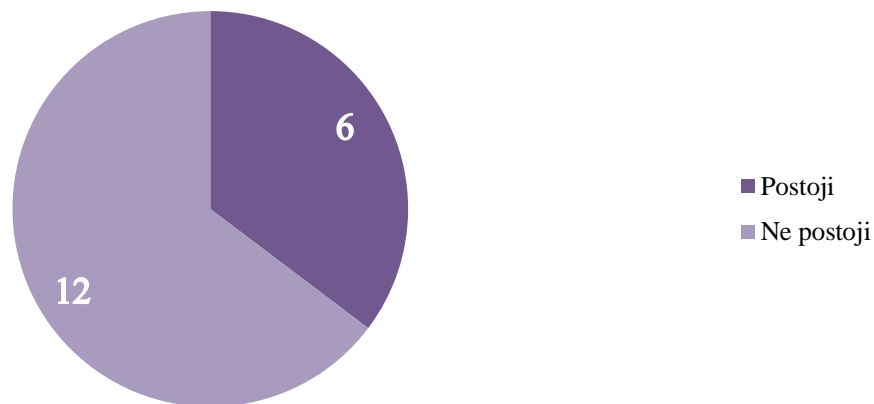
Grafik 7. Oblici podučavanja koje koriste nastavnici

Analizirajući koje oblike rada nastavnici najčešće koriste u svom radu kako bi podučili temama mirovnog obrazovanja možemo vidjeti da je najčešći grupni oblik rada. U istoj mjeri se koriste

rad u tandemu/ paru i frontalni oblik rada. Nastavnici najmanje koriste individualni oblik rada kada podučavaju temama iz oblasti mirovnog obrazovanja.

Zanimalo nas je da li, kod nastavnika, postoji razlika u podučavanju temama mirovnog obrazovanja i temama koje su unutar njihovog predmetnog područja. Jedan od nastavnika je ponudi objašnjenje da je važan interdisciplinarni pristup jer smatra da određene teme iz oblasti mirovnog obrazovanja se mogu integrirati u teme iz posebnog predmetnog područja. Ostali nastavnici su ponudili sljedeće odgovore

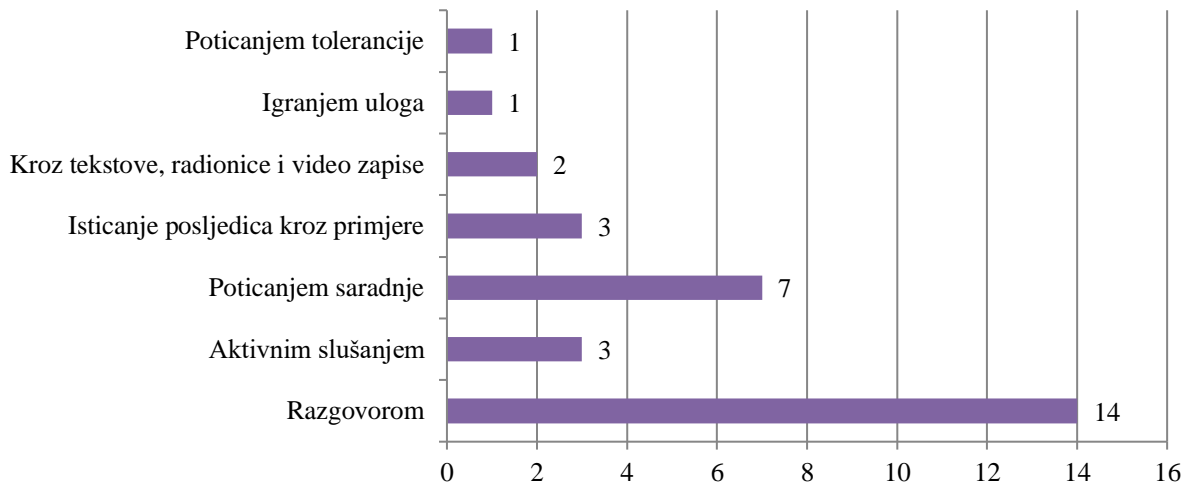
Postoji li razlika u načinu podučavanja temama iz Vašeg predmetnog područja i temama mirovnog obrazovanja onda kada ih Vi podučavate?

Grafik 8. Razlika u podučavanju temama iz predmetnog područja i temama mirovnog obrazovanja

Većina nastavnika, njih 12, je istakla kako ne postoji razlika u načinu podučavanja. Također, željeli smo saznati kako i na koji način nastavnici podučavaju svoje učenike da riješe konflikte. Nastavnici su naveli nekoliko metoda koje ćemo u nastavku predstaviti.

Na koji način podučavate učenike da riješe konflikte?

Grafik 9. Podučavanje učenika da riješe konflikte

Iz gore navedenih odgovora možemo uvidjeti da je razgovor najčešći način koji nastavnici koriste kako bi učenike podučili rješavanju konflikta. Drugi najučestaliji odgovor je poticanje saradnje između učenika. Aktivno slušanje i korištenje primjera kako bi se prikazale posljedice konflikta se isto koriste kao način podučavanja rješavanja konflikta. Tekstovi, radionice, video zapisi, igranje uloga i poticanje tolerancije su isto načini podučavanja konflikta koje koriste nastavnici.

Za potrebe istraživanja analizirali smo određene nastavne pripreme nastavnika koji su imali teme iz oblasti mirovnog obrazovanja te smo naveli metode i oblike koje su oni koristili u svom radu. Nastavne pripreme iz kojih ćemo izdvojiti i navesti metode nalaze se u priručniku *Obrazovanje za mir- iskustva iz prakse*.

Metode koje su naveli nastavnici u svojim pripremama su:

- Metoda razgovora,
- Ilustrativno- demonstrativna metoda,
- Metoda praktičnog rada,
- Metoda nastavnog razgovora,
- Metoda igre,
- Istraživačka metoda,
- Metoda rada na tekstu.

Kada je riječ o oblicima rada iz istih nastavnih priprema izdvajamo sljedeće:

- Frontalni oblik rada,
- Grupni oblik rada,

- Individualni oblik rada,
- Rad u tandemu/parovima.

Predavačima je postavljeno isto pitanje i njihovi odgovori nam govore da koriste sve oblike rada u jednakoj mjeri.

Koje oblike rada koristite kako biste podučili temama mirovnog obrazovanja?

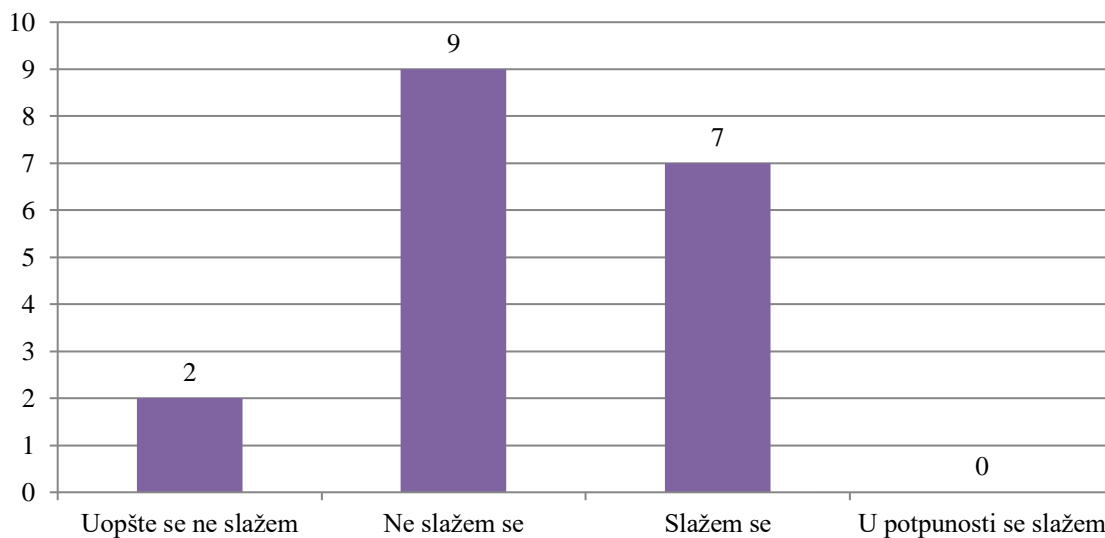
Grafik 10. Oblici rada koje koriste predavači u nevladinim organizacijama

Postavili smo dodatno pitanje predavačima u nevladinoj organizaciji da nam navedu koje savremene metode i oblike rada koriste tokom podučavanja tema iz oblasti mirovnog obrazovanja. Metode i oblike rada koje su naveli su: simulacije; igra uloga; studije slučaja; dijaloške metode; akvarijum metod; metoda „Svjetski kafić“ (*World Café*); kooperativno učenje; metoda slagalice i vrteške. Jedan od predavača je naveo da često koriste društvene igre koje su kreirane s ciljem podučavanja tema iz oblasti mirovnog obrazovanja poput Dialogo- društvena igra za razvoj dijaloga i grupne kohezije; Pantomedia- igra za podučavanje medijske pismenosti; Pantomima- igra za stvaranje društvene kohezije ali i sposobnost predstavljanja i prepoznavanja pojmova na neverbalan način.

Nastavnike i predavače smo upitali da li ostvaruju saradnju jedni između drugih kako bi učenike bolje podučili temama mirovnog obrazovanja. Od obje skupine ispitanika dobili smo negativan odgovor što nam je veliki indikator lošije povezanosti ova dva sistema obrazovanja o kojem će kasnije biti više riječi unutar interpretacije rezultata.

Drugi dio anketnog upitnika i za nastavnike i predavače ticao se stavova o mirovnom obrazovanju, koji je kreiran prema četverostepenoj Likterovoj skali. Prvo pitanje koje smo postavili nastavnicima bilo je vezano za njihov stav o zastupljenosti mirovnog obrazovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Mirovno obrazovanje je dovoljno zastupljeno u odgojno-obrazovnim ustanovama?

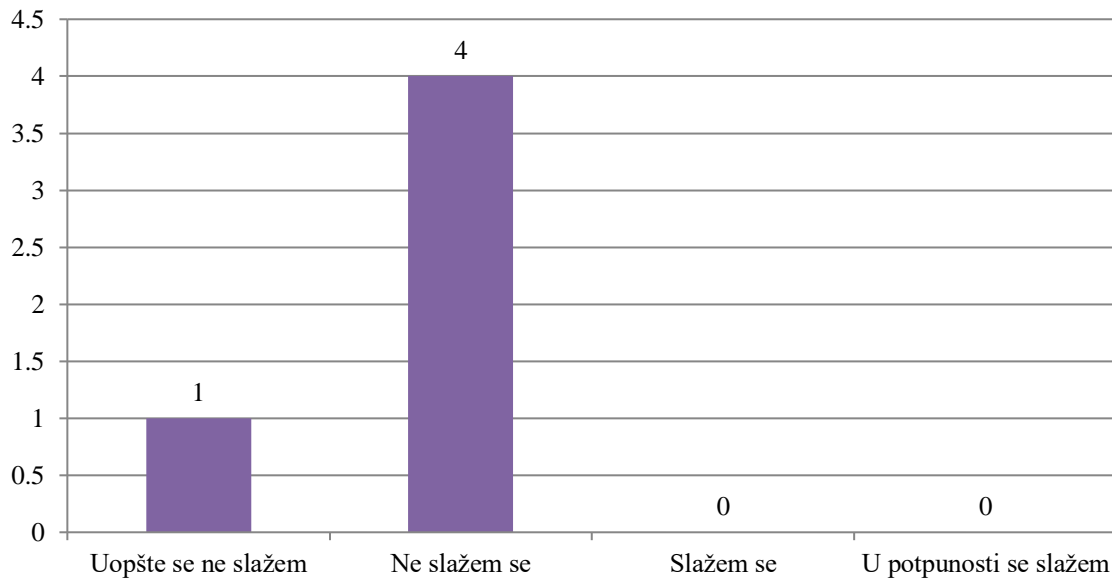

Grafik 11. Zastupljenost mirovnog obrazovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama

Iz prikupljenih odgovora možemo vidjeti da se devet nastavnika ne slaže sa ovom tvrdnjom da je mirovno obrazovanje dovoljno zastupljeno u odgojno-obrazovnim ustanovama, što u ovom odgovoru čini većinu. Nezanemariv broj nastavnika, sedam, se slaže sa ovom tvrdnjom dok se dva nastavnika u potpunosti ne slažu sa ovim.

Kada je riječ o predavačima, zanimalo nas je njihovo mišljenje o tome da li je mirovno obrazovanje dovoljno zastupljeno u društvu. Dobili smo sljedeće odgovore.

Obrazovanje za mir je dovoljno zastupljeno u društvu?

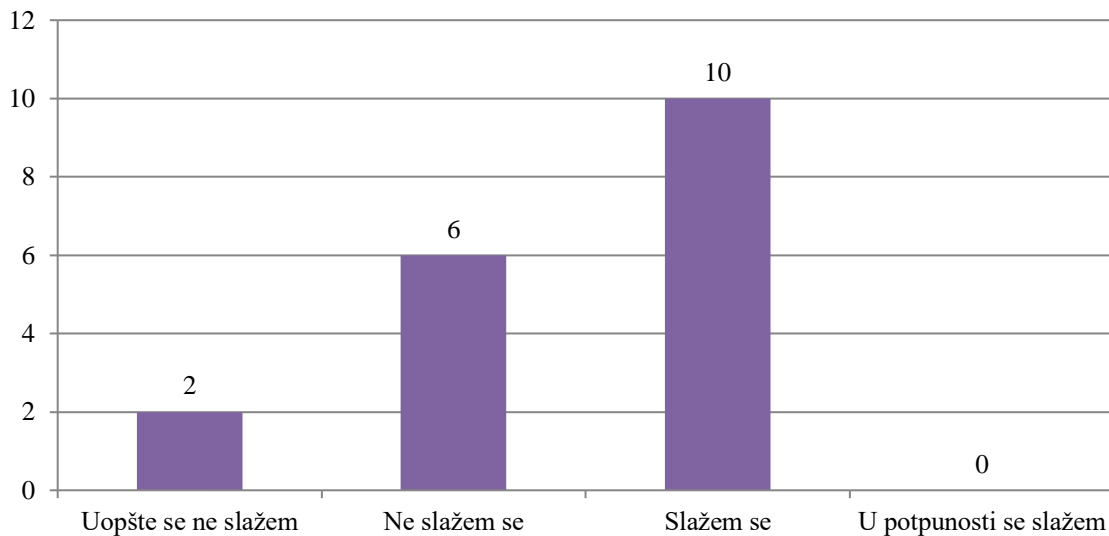

Grafik 12. Zastupljenost mirovnog obrazovanja u društvu

Iz gore dostupnih podataka možemo vidjeti da se četiri predavača ne slažu sa tvrdnjom da je obrazovanje za mir dovoljno zastupljeno u društvu. Jedan od predavača se u potpunosti ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Narednim pitanjem željeli smo saznati da li nastavnici smatraju da se dovoljno pažnje pridaje temama mirovnog obrazovanja u školama. Nastavnici su odgovorili tako da ih se većina slaže sa tom tvrdnjom, čak deset nastavnika smatra da je dovoljno pažnje dato temama mirovnog obrazovanja u školama. Šesta nastavnika se ne slaže sa ovom tvrdnjom dok se dva nastavnika u potpunosti ne slažu sa tim da je dato dovoljno pažnje temama mirovnog obrazovanja u školama.

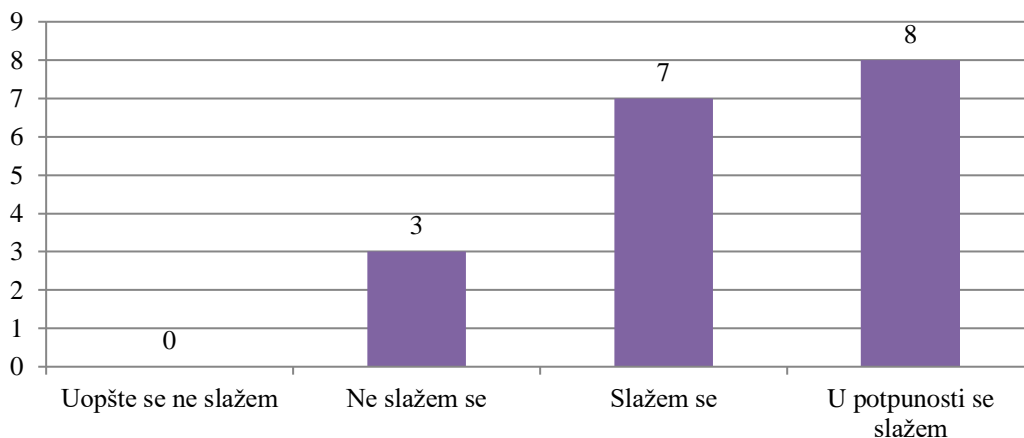
Dovoljno pažnje se pridaje temama mirovnog obrazovanja u školama

Grafik 13. Pažnja posvećena temama mirovnog obrazovanja u školama

U skladu s tim htjeli smo saznati da li nastavnici smatraju da je potrebno posvetiti više časova obrađujući teme iz oblasti mirovnog obrazovanja. Većina nastavnika, njih osam, se u potpunosti složilo sa ovom tvrdnjom. Sedam nastavnika se slaže da je potrebno posvetiti više časova temama mirovnog obrazovanja dok se tri nastavnika ne slažu sa tom tvrdnjom.

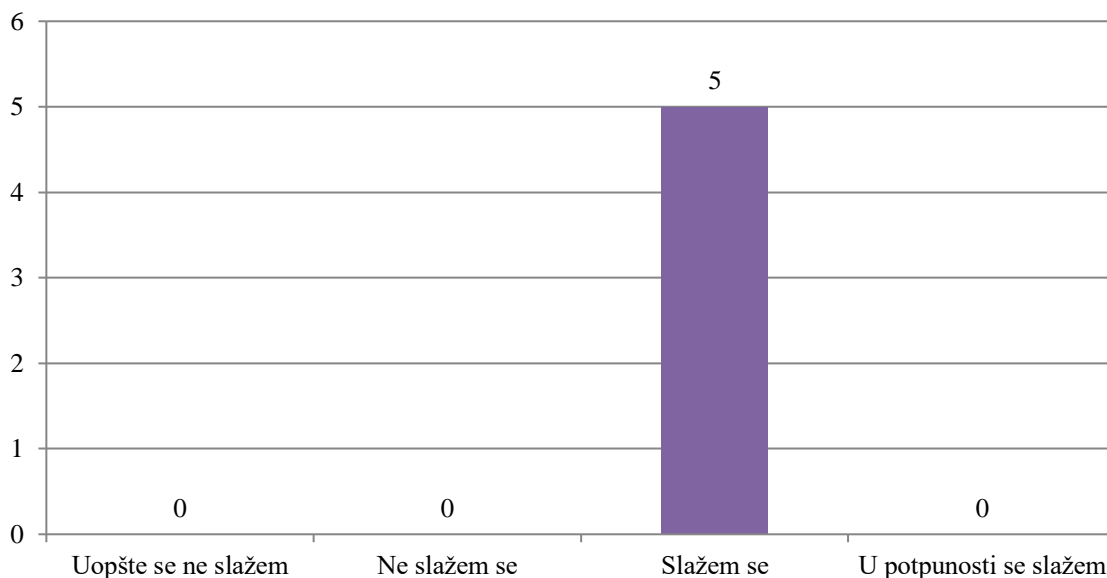
Potrebno je posvetiti više časova obrađujući teme iz oblasti mirovnog obrazovanja

Grafik 14. Potrebno je posvetiti više časova za teme mirovnog obrazovanja

Predavačima smo postavili pitanje o zainteresiranosti mladih za teme iz oblasti mirovnog obrazovanja. Svi predavači su odgovorili da se slažu sa ovom tvrdnjom.

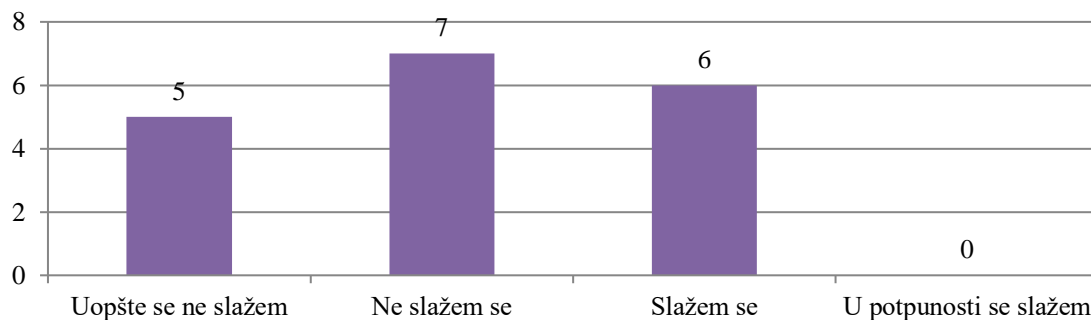
Mladi su zainteresirani za teme mirovnog obrazovanja

Grafik 15. Zainteresiranost mladih za teme iz oblasti mirovnog obrazovanja

Narednim pitanjem smo ponovo propitali kvalitetu saradnje između škola i nevladinih organizacija po pitanju mirovnog obrazovanja. Većina nastavnika se nije složila sa ovom tvrdnjom, tačnije njih sedam. Pet nastavnika se uopšte ne slaže sa ovom tvrdnjom dok šest nastavnika smatra da je saradnja između škola i nevladinih organizacija, po pitanju mirovnog obrazovanja kvalitetna.

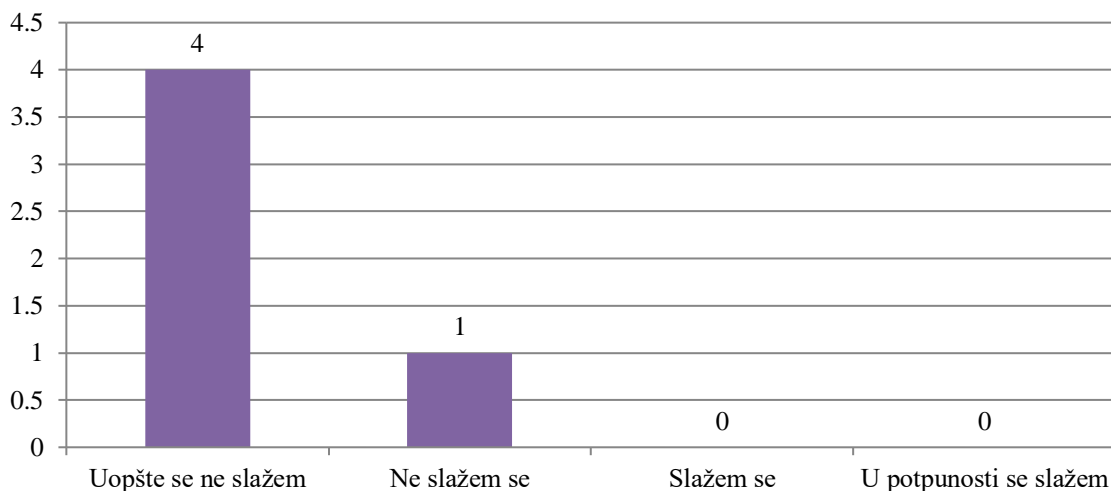
Smatram da je saradnja između škola i nevladinih organizacija, po pitanju mirovnog obrazovanja, kvalitetna

Grafik 16. Mišljenje nastavnika o saradnji škola i nevladinih organizacija

Kada je riječ o odgovorima predavača iz nevladine organizacije četiri su odgovorila da se u potpunosti ne slažu sa tvrdnjom da je saradnja škola i nevladinih organizacija kvalitetna kada je riječ o obrazovanju za mir. Jedan predavač je naveo da se ne slaže sa ovom tvrdnjom.

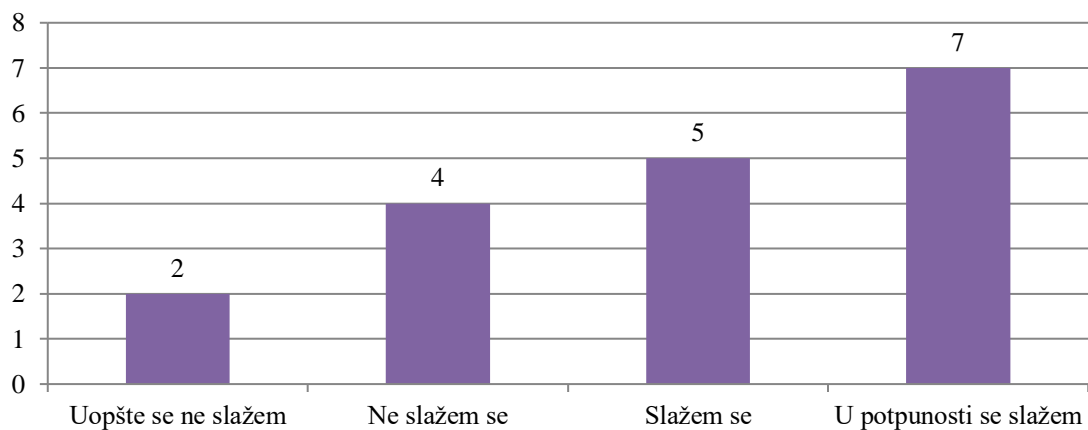
Smatram da je saradnja između škola i nevladinih organizacija, po pitanju mirovnog obrazovanja, kvalitetna

Grafik 17. Mišljenje predavača o saradnji između škola i nevladinih organizacija

Posljednje pitanje u našim anketnim upitnicima smo postavili i predavačima i nastavnicima. Željeli smo ispitati stavove o tome da li ispitanici smatraju da je potrebno uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u škole. Nastavnici su dali sljedeće odgovore:

Potrebno je uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u škole

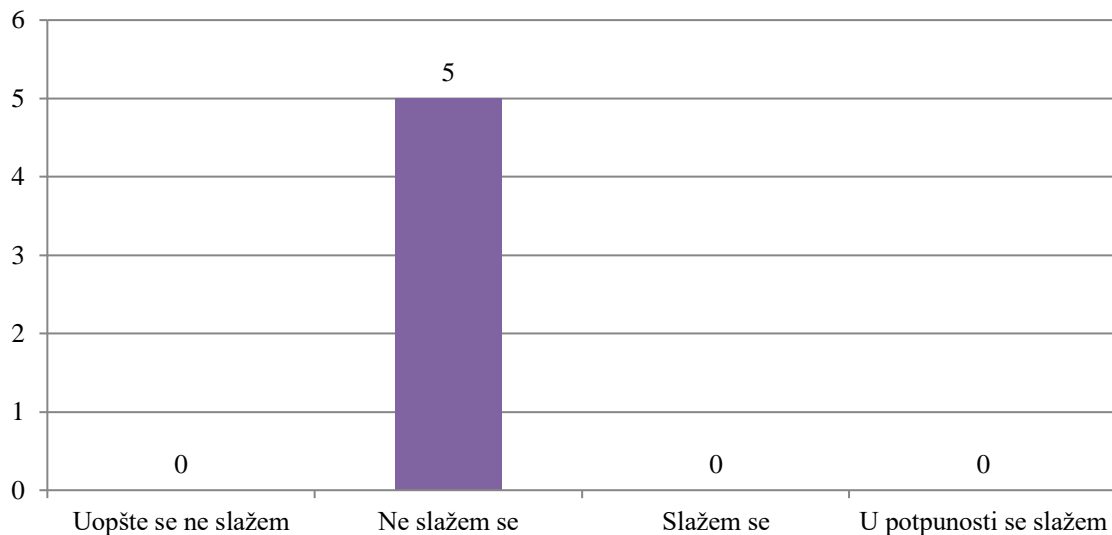
Grafik 18. Mišljenje nastavnika o uvođenju posebnog predmeta mirovnog obrazovanja u škole

Većina nastavnika, tačnije njih sedam, se u potpunosti slaže sa tvrdnjom da je potrebno uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u škole. Nešto manje, pet, nastavnika se slaže sa ovom

tvrdnjom dok se četiri nastavnika ne slažu. Dva nastavnika se uopšte ne slažu sa tim da je potrebno uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u škole.

Predavači iz nevladine organizacije su jednoglasno odgovorili da se ne slažu sa tvrdnjom da je potrebno uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u škole. To možemo vidjeti iz našeg posljednjeg grafika.

Potrebno je uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u škole

Grafik 19. Mišljenje predavača o uvođenju posebnog predmeta mirovnog obrazovanja u škole

Ovo je bilo posljednje pitanje u našim anketnim upitnicima. U skladu s tim završili smo analizu dobijenih podataka. U nastavku rada ćemo izvršiti interpretaciju rezultata koje smo dobili i ponuditi dublji i potpuniji opis svih pojedinosti koje su uočene kroz naše istraživanje na ovu temu.

IV INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U ovom dijelu rada ćemo interpretirati i diskutirati o rezultatima istraživanja i na taj način povezati sa istraživačkim pitanjima.

Koje teme iz oblasti mirovnog obrazovanja su zastupljene u Nastavnom planu i programu za osnovne škole Kantona Sarajevo, a koje u neformalnom obliku obrazovanja?

Teme mirovnog obrazovanja koje su zastupljene u Nastavnom planu i programu za osnovne škole Kantona Sarajevo nalaze svoje mjesto u nastavnim predmetima. Nastavni predmeti koji u svom sadržaju imaju najviše tema iz oblasti mirovnog obrazovanja su: Bosanski jezik i književnost, Hrvatski jezik i književnost i Srpski jezik i književnost; Engleski jezik; Vjeronauka i Društvo/Kultura/Religija. U ovim nastavnim predmetima pitanja društva zauzimaju primarno mjesto što potiče nastavnike i učenike da doprinose svojim odgovorima. Teme koje su zastupljene u svim analiziranim nastavnim predmetima su: stereotipi, predrasude i društvena diskriminacija; razvijanje kritičkog mišljenja; tolerancija i poštivanje različitosti. Ovdje je jako važno napomenuti da teme iz oblasti mirovnog obrazovanja uveliko ovise o kontekstu u kojem se država nalazi. Stoga možemo očekivati da teme koje su više zastupljene u našem obrazovnom sistemu se tiču tolerancije, stereotipa i poštivanja različitosti s obzirom da je Bosna i Hercegovina multietnička i multikulturna država. Međutim, teme poput rizika i opasnosti od nuklearnog oružja ne zauzimaju primarno mjesto, ali su zastupljene jer us važna tema iz oblasti mirovnog obrazovanja i sigurno potiču interesovanja učenika. Razlog za to jeste što se Bosna i Hercegovina ne nalazi u kontekstu koji bi dao prednost temama nuklearnog oružja naspram tema različitosti, mira i nenasilja itd.

Kako bismo detaljnije mogli odgovoriti na ovo istraživačko pitanje osjećali smo potrebu da upitamo naše ispitanike o tome da li je mirovnom obrazovanju dato dovoljno pažnje u Nastavnom planu i programu kao i o tome koje teme iz ove oblasti podučavaju a koje bi trebale biti više zastupljene. Odgovori koje smo dobili su zanimljivi jer nastavnici u većini smatraju da teme iz oblasti mirovnog obrazovanja nisu dovoljno zastupljene u Nastavnom Planu i programu. Kada je riječ o temama iz ove oblasti koje podučavaju najviše odgovora su nosile teme nenasilno rješavanje sukoba i tolerancija. Ove odgovore možemo uporediti sa onim podacima koje smo dobili iz matrice gdje upravo teme tolerancije možemo pronaći u svakom analiziranom nastavnim predmetu, dok nenasilno rješavanje sukoba u nastavnim predmetima jezičke i društvene oblasti. Međutim, kada smo nastavnike pitali da nam kažu koje teme iz oblasti mirovnog obrazovanja bi trebale biti više zastupljene u Nastavnom planu i programu najveći broj odgovora nosi upravo rješavanje/rezolucija konflikata. U drugom dijelu našeg anketnog upitnika za nastavnike ispitivali smo njihove stavove. Među anketnim pitanjima našla su se ona koja ispituju o tome da li smatraju da je mirovno obrazovanje dovoljno zastupljeno u odgojno-obrazovnim ustanovama. Većina nastavnika se nije složila sa ovom tvrdnjom. Na iduće pitanje o tome da li se dovoljno pažnje pridaje temama mirovnog obrazovanja u školama, većina nastavnika se složila sa ovom tvrdnjom. Iz ovih odgovora možemo vidjeti određeno neslaganje koje se još više ističe podacima koje smo dobili u narednom pitanju. Pitanje koje se ticalo toga da li je potrebno posvetiti više časova obrađujući teme iz oblasti mirovnog obrazovanja, većina

nastavnika se u potpunosti složila sa ovom tvrdnjom. Ovakve podatke možemo interpretirati na nekoliko načina:

- Mogućnost da nastavnici nisu u potpunosti upoznati sa temama iz oblasti mirovnog obrazovanja.
- Mogućnost da nastavnici zaista žele više vremena posvetiti temama iz oblasti mirovnog obrazovanja jer uviđaju njegovu vrijednost.
- Mogućnost da su nastavnici davali socijalno poželjne odgovore.

Dobijene podatke bismo trebali uzeti kao indikator koji bi mogao pomoći pri daljnjim istraživanjima na ovu i slične teme. Trebalo bi se više raditi na identifikaciji, promociji i implementaciji tema mirovnog obrazovanja koje su već našle svoje mjesto u Nastavnom planu i programu ali iz nekog razloga ne pronalaze svoj put do nastavnika. Također, to sa sobom povlači jednu od glavnih kompetencija koje su potrebne za nastavnika a to je poznavanje i razumijevanje mirovnog obrazovanja. Svaki nastavnik koji podučava temama mirovnog obrazovanja trebao bi razumjeti principe i pravila tih tema. Trebao bi vladati ciljevima i ishodima koji su poželjni unutar kojih tema te kako i na koji način najefikasnije podučavati temama uz najviši stepen uspješnosti. Sa druge strane, ne postoji jedinstvena podjela tema mirovnog obrazovanja već one ovise od toga kako različiti autori shvataju mirovno obrazovanje, što može poslužiti kao prostor za poboljšanje ove grane obrazovanja.

Teme iz oblasti mirovnog obrazovanja koje su zastupljene u radu nevladine organizacije su: transformacija konflikta; analiza konflikta; nenasilna komunikacija; teme iz područja ljudskih prava; teme iz područja međureligijskog dijaloga; vjerska pismenost; analiza i dekonstrukcija narativa; identitet; stereotipi i predrasude i metode vođenja dijaloga. Zanimljivo je to što se teme koje se nalaze u Nastavnom planu i programu nalaze i u temama na kojima radi nevladina organizacija. Također, potrebno je naglasiti da se nabrojane teme od strane predavača nevladine organizacije rjeđe nalaze u nastavnim predmetima prema Nastavnom planu i programu. Također smo predavače pitali o njihovim stavovima o zastupljenosti mirovnog obrazovanja u društvu. Predavači smatraju da obrazovanje za mir nije dovoljno zastupljeno u društvu što može biti jedan od indikatora zašto nastavnici ne mogu na adekvatan način podučiti svoje učenike temama iz ove oblasti. U narednom pitanju svi predavači su se složili sa tvrdnjom da su mladi zainteresirani za teme mirovnog obrazovanja. Ove podatke možemo iskoristiti kao argument za daljnju promociju mirovnog obrazovanja u društvu, uključujući nastavnike kako bi se ta ideja prenosila na učenike, te na takav način uvezati neformalno i formalno obrazovanje.

Odgovarajući na istraživačko pitanje ne možemo samo analizirati Nastavni plan i program bez uključivanja nastavnika jer su oni njegovi direktni korisnici. Teme koje su našle svoje mjesto u dokumentima trebaju pronaći svoj put do učenika, medijatori između ta dva člana su upravo nastavnici. Ukoliko nastavnici ne mogu prepoznati koje su teme zastupljene teško da će moći svoje učenike obrazovati za mir, naročito jer smo dobili određene podatke gdje nastavnici uopšte ne prepoznaju teme mirovnog obrazovanja tvrdeći da ne postoje. U tome bi od pomoći mogao

biti način rada nevladinih organizacija tj. njihov pristup mirovnom obrazovanju u cjelini. Podaci koje smo dobili ispitujući nastavnike, predavače i analizirajući Nastavni plan i program otvaraju mnoga druga pitanja koja su važna za daljnji rast i razvoj mirovnog obrazovanja u školama te zbog toga ne bi trebali stati na ovome već raditi i istraživati dalje.

Koji su načini podučavanja temama formalnog mirovnog obrazovanja, a koji su načini neformalnog mirovnog obrazovanja?

Kako bismo dali odgovor na ova pitanja potrebno je ponovo se vratiti na podatke koje smo dobili od nastavnika i predavača kada smo ih upitali koje metode i oblike rada koriste kako bi podučili temama iz oblasti mirovnog obrazovanja. Metoda koju nastavnici najčešće koriste kako bi podučili temama mirovnog obrazovanja jeste metoda nastavnog razgovora koju odmah prati metoda usmenog izlaganja. Ako bismo ponovo analizirali naš teorijski dio rada možemo reći da metoda nastavnog razgovora se može okarakterizirati kao metoda koja je povoljna za podučavanje temama mirovnog obrazovanja. Kroz ovu metodu učenici i nastavnici su uključeni u proces podjednako gdje obje strane mogu postavljati pitanja i davati odgovore. Razgovorom se može doći do novih saznanja koja će proces učenja učiniti lakšim. Ako bismo ih povezali sa temama iz oblasti mirovnog obrazovanja koristeći se nastavnim razgovorom možemo učenicima odgovoriti na pitanja koja imaju veze sa rješavanjem konflikata, tolerancije, upoznavanje i prihvatanje onih koji su drugi i drugačiji.

Kada govorimo o metodi usmenog izlaganja nju karakterizira jednosmjerno komuniciranje što nije najbolji izbor ukoliko želimo podučavati temama mirovnog obrazovanja. Teme traže uključenost svih onih koji učestvuju u obrazovnom procesu što se ne može učiniti monologom koji je jedna od glavnih karakteristika ove metode.

Metoda rada na tekstu je iduća po učestalosti metoda koju nastavnici koriste pri podučavanju tema iz oblasti mirovnog obrazovanja. Korištenje ove metode u svrhu obrazovanja za mir može poslužiti kako bi učenici bolje shvatili o čemu je riječ pomoću primjera, tuđih iskustava ili teorijske obrade neke teme. Međutim metoda rada na tekstu se ne bi mogla sama koristiti za podučavanje tema iz ove oblasti, najbolje bi je bilo kombinirati sa metodom nastavnog razgovora kako bi se postigla najbolja atmosfera za učenje.

Ilustrativno- demonstrativna je metoda koju su nastavnici najmanji broj puta odabrali. Iako u teoriji metode ilustracije i demonstracije osiguravaju kvalitetnu spoznaju na sva tri nivoa djelovanja bilo kognitivnog, afektivnog i psihomotornog, potiču veću aktivnost učenika i pomažu u trajnosti znanja, nastavnici je najrjeđe koriste. Unutar mirovnog obrazovanja nekada bi najbolje bilo koristiti metode kojima bi se demonstriralo kako riješiti sukob na nenasilan način kao i mnoge druge teme.

Kada govorimo o metodama koje najčešće koriste predavači u nevladinoj organizaciji podjednako često se koriste metode nastavnog razgovora i usmenog izlaganja. Razlika koju primjećujemo jeste ta što se ilustrativno-demonstrativne metode koriste češće nego metoda

rada na tekstu. Podaci upućuju na to da nastavnici i predavači najčešće koriste razgovor kao metodu kojom najviše znanja prenose o temama mirovnog obrazovanja. Učenici i učesnici najčešće preko tih metoda spoznaju teme mirovnog obrazovanja što je svakako pozitivno jer se potiče uključenost svakog subjekta obrazovnog procesa.

U narednom pitanju smo ispitivali nastavnike i predavače o oblicima rada koje koriste kako bi podučili temama mirovnog obrazovanja. Nastavnici su izdvojili grupni oblik rada kao oblik koji najčešće koriste u svom radu. Grupni oblik rada pomaže učenicima i učesnicima da zajedno rade na rješavanju zadatka koji im je predstavljen. Grupni oblik rada pomaže i pri stvaranju grupne kohezije koja može doprinijeti razvoju pozitivne klime u razredu i seminaru. Naravno, grupni oblik rada ne bi trebalo stalno koristiti već treba biti u skladu sa temom i ishodom koji su postavljeni za određenu temu. Dobar predavač može iskoristiti grupni oblik rada tako što će rezultate svake grupe predstaviti i iskoristiti kao prostor za učenje a ne kao prostor za takmičenje.

Prema podacima nastavnici i predavači podjednako koriste frontalni oblik rada i rad u tandemu. Frontalni oblik rada može poslužiti kao jedan od oblika koji će se koristiti u jednom dijelu časa ili radionice, nikako ne bi trebao biti korišten stalno. Kao što je već rečeno, teme mirovnog obrazovanja iziskuju uključenost svih faktora što se ne može postići samo frontalnim oblikom rada. Najbolje je ovaj oblik koristiti kada je potrebno uvesti učenike i učesnike u temu i predstaviti nove ideje i terminologiju. Ukoliko se dogodi da nastavnik i predavač odluči koristiti samo frontalni oblik rada za predavanje tema iz ove oblasti potrebno je da posjeduje set kompetencija koje karakteriziraju predavača mira. Jedna od tih kompetencija je poticanje kooperativnog učenja koje se može koristiti i u grupnom obliku rada i u radu u tandemu. U ovisnosti od teme, zadatka, aktivnosti i tipova učenika i učesnika može se koristiti rad u tandemu. Nekada se oblik rada u paru koristi kako bi svi učenici i učesnici dobili priliku da iznesu svoje rezultate i ideje što može doprinijeti daljnjem razvoju teme i dovesti do zanimljivih promišljanja i rezultata.

Individualni oblik rada su nastavnici najmanje puta odabrali kao oblik koji koriste kako bi podučili temama mirovnog obrazovanja. Predavači u nevladinoj organizaciji ovaj oblik rada koriste podjednako kao i ostale oblike. Individualni oblik rada može biti koristan ukoliko želimo da čujemo šta svaki učenik i učesnik misli na određenu temu. Ukoliko bismo željeli da saznamo kako bi učenici i učesnici riješili neki konflikt moguće je čuti svačiji odgovor i u skladu sa odgovorima podučavati dalje o načinima rješavanja sukoba. Također, koristeći ovaj oblik možemo pripremiti načine rada i teme za naredne časove i radionice kako bismo odgovorili na svačije potrebe i time povećali transfer znanja o temama iz ove oblasti.

Kako bismo dobili bolji uvid u to na koji način nastavnici podučavaju temama mirovnog obrazovanja zanimalo nas je da li postoji razlika u načinu njihovog podučavanja kada su u pitanju teme iz oblasti mirovnog obrazovanja u odnosu na teme iz njihovog nastavnog područja. Većina nastavnika je odgovorila da ne postoji razlika u načinu podučavanja što znači da koriste iste metode i oblike rada kao i za teme koje nisu iz oblasti mirovnog obrazovanja. Koristeći se

jednom od najučestalijih tema mirovnog obrazovanja, a to je rješavanje konflikata, zanimalo nas je na koji način nastavnici podučavaju učenike da riješe konflikte. Najviše nastavnika je odgovorilo da učenike razgovorom podučava kako da riješe konflikte što postavlja pitanje da li rezolucija konflikta nalazi svoje mjesto kao posebna tema u nastavnom procesu. Poznato je da su konflikti kod učenika su učestali, potrebno je posvetiti mnogo vremena kako bi se konflikt razumio pa tek onda riješio. Drugi najučestaliji odgovor nastavnika jeste poticanje saradnje koju prati aktivno slušanje uz isticanje posljedica kroz primjere.

Na naša istraživačka pitanja su nastavnici i predavači odgovorili na sličan način. Metode i oblici rada koji se koriste u formalnom i neformalnom obrazovanju u svrhu obrazovanja za mir su slične. Došli smo do podataka da se određene razlike nalaze u tome da se u nevladinoj organizaciji prednost daje ilustrativno-demonstrativnim metodama naspram metode rada na tekstu, dok je situacija obrnuta kod nastavnika. Također nastavnici u različitim intenzitetima koriste različite oblike rada dok predavači svaki oblik rada koriste podjednako. Predavači su naveli nekoliko metoda ilustracije i demonstracije koje nisu navedene u odgovorima nastavnika, kao što su metoda slagalice i vrteške, akvarijum metoda, korištenje društvenih igara (Dialogo i Pantomedia). Bilo bi interesantno kada bi se ove metode i igre koristile u formalnom obrazovanju za podučavanje tema mirovnog obrazovanja kod učenika u osnovnoj školi. Naravno, preduvjet za to je saradnja neformalnog i formalnog obrazovanja kao i dodatno obrazovanje nastavnika i predavača.

Mirovno obrazovanje je dio obrazovanja koji za cilj ima promociju mira i prevenciju konflikta kroz razvijanje znanja, vještina, navika i vrijednosti koje gaje i razvijaju odnose među ljudima, religijama, kulturama, nacijama i svim drugim grupacijama. Kroz ovaj rad se može vidjeti koje metode rada sa učenicima i učesnicima su zastupljene a koje poželjne. U nastavku će se sumirati svi pristupi i načini rada sa učenicima i učesnicima kroz prizmu mirovnog obrazovanja. Kreirana je lista metoda i pristupa koje bi bile najefektivnije ukoliko se podučava temama mirovnog obrazovanja:

1. Metoda razgovora- koja se može koristiti onda kada se želi naglasiti važnost otvorene, iskrene i asertivne komunikacije u kombinaciji sa aktivnim slušanjem. Ova metoda je poželjna za razvijanje razumijevanja i empatije između učenika i učesnika koji imaju različita mišljenja ili dolaze iz različitih kultura. Metoda podrazumijeva aktivnosti koje podstiču učenike i učesnike na otvoren i konstruktivan dijalog kroz koji će podijeliti vlastita mišljenja, iskustva, vrijednosti, stavove i brige, te kroz njih uočiti zajedničke karakteristike kao i one koje ih razlikuju. Kroz ovu metodu učenici i učesnici se stavljaju u poziciju u kojoj usvajaju nova znanja uz analizu vlastitih iskustava i postupaka. Moguće je da se konflikt pojavi i tada možemo koristiti idući pristup. Iz odgovora koji su dostupni nastavnici je koriste upravo kroz metode nastavnog razgovora i usmenog izlaganja.

2. Rezolucija konflikata- kroz ovaj pristup učenici i učesnici mogu učiti o tome kako identificirati, analizirati i riješiti konflikte na konstruktivan i nenasilan način. Pristup

podrazumijeva razvoj vještina kao što je aktivno slušanje, pregovaranje, rješavanje problema, medijacija, rad na kompromisu i koncenzusu. Jedan od osnovnih dijelova je rad na nenasilnoj komunikaciji koja podrazumijeva komunikaciju koja podstiče razumijevanje, empatiju i iskazivanje vlastitog mišljenja u sigurnom okruženju a da tom prilikom ne ugrozi nekoga drugog. Ovaj način rada se može koristiti na časovima i seminarima, bilo u grupama, dijadnim odnosima ili javnom govoru, kroz aktivnosti kao što su igre uloga, simulacije i studije slučaja. Kao primjer korištenja ovog pristupa možemo iskoristiti studije slučaja konflikta na Nilu, gdje bismo učesnike ili učesnike podijelili u četiri grupe gdje bi tri grupe predstavljale države u konfliktu dok učesnici četvrte grupe služe kao medijatori. Ukoliko nakon diskusije svih grupa se konflikt ne razriješi onda tu odluku donosi četvrta, medijacijska grupa. Kroz ovu vježbu učenici i učesnici mogu spoznati sve dijelove konflikta i njegove rezolucije, podstiče timski rad kao i vještine vođenja nenasilne i asertivne komunikacije. Vježbe koje koriste situacije iz stvarnog svijeta služe kao i sredstvo podizanja svijesti jer se dobija uvid kako teče proces postizanja kompromisa ili koncenzusa. Iz odgovora ankete nastavnici razgovorom najčešće podučavaju rješavanju konflikata, iza njega slijedi poticanje saradnje među učenicima. Aktivno slušanje i korištenje primjera kako bi se prikazale posljedice konflikta se isto koriste kao način podučavanja rješavanja konflikta, te ovaj način se može dovesti u vezu sa prethodno navedenom metodom.

3. Metoda mirovnih projekata- podrazumijeva kreiranje i provođenje projekata koji promoviraju suživot i društvenu koheziju unutar svih zajednica jednog društva. Također, može se koristiti kao metoda unutar zajednica koje se nalaze u konfliktu. Metoda se može koristiti na način da se radi na razvoju zajednica, međureligijskog dijaloga, interkulturalnog dijaloga, razmjena mladih unutar države ili van. Kroz ove načine podstiče se učenje o ljudskim pravima koja su jedan od sastavnih dijelova mirovnog obrazovanja. Primjer za korištenje ove metode možemo iskoristiti grad Sarajevo koji već godinama služi kao centar mnogih razmjena mladih svih nacija i kultura. Grupe učenika i učesnika mogu uživati u posjetama svim religijskim objektima koje se nedaleko nalaze jedna od druge. Također, mogu iskusiti i promjene kroz koje je Sarajevo prošlo kroz historiju tako što će prošetati od centra napravljenog u Osmanskom, preko Austro-Ugarske arhitekture do olimpijskih naselja napravljenih tokom 80-tih godina prošlog stoljeća. Kao što je već navedeno mirovni projekti u Bosni i Hercegovini su pokrenuti u školama 2000-te godine. Ovi projekti mogu poslužiti kao pozitivan primjer i motivacija za rad u budućnosti. Mirovni projekti također mogu biti prikazani kroz projekte podizanja svijesti o određenim društvenim pitanjima koje učenici smatraju važnim.

4. Obrazovanje za građanina svijeta- ovaj pristup je izuzetno važan jer uči učenike i učesnike o odgovornosti koju imamo ne samo prema sebi i svojoj bližoj okolini, nego prema čitavom svijetu. Podučavanje o međupovezanosti tj. o tome kako ono što pojedinac rade može uticati na društvo u cjelini. Ovakav pristup se može realizirati kroz aktivnosti koje će pomoći učenicima i učesnicima da ostvare kontakte i razumiju svijet izvan vlastite neposredne okoline. Ovaj pristup podrazumijeva razvoj znanja i vještina koje se tiču problema na svjetskom nivou a na kojima svi mogu raditi ukoliko se to uradi planski. Neki od ovih problema o kojima je potrebno više

razgovarati i raditi kako bi se postigla promjena uključuju siromaštvo, nejednakost, ljudska prava, briga o okolišu i mnoge druge.

5. Pristup zasnovan na umjetnosti- je pristup koji se koristi kada se želi dozvoliti učenicima i učesnicima da kroz umjetnost iskažu probleme, pitanja, znanja, vještine i rješenja vezana za teme mirovnog obrazovanja. Moguće je koristiti muziku, teatar, grafički dizajn, pisanje priča, večeri poezije, kratkometražni filmovi, animirani filmovi, izložbe likovnih radova, fotografije, ples i mnoge druge. Kroz ova umjetnička izražavanja moguće je promovirati vrijednosti kao što su empatija i razumijevanje, razvoj dijaloga, rezolucije konflikta, bogatstvo različitosti i jačanje zajednice.

Ovdje su predstavljeni samo neki primjeri metoda i pristupa koji bi se mogli koristiti unutar mirovnog obrazovanja. Uspješnost metode ili pristupa ovisi od konteksta u kojem se koristi, zbog toga je jako važno da nastavnici i facilitatori koji se bave temama mirovnog obrazovanja razumiju teme na način da mogu svaku metodu i pristup iskoristiti na najpovoljniji način koji će donijeti najbolje rezultate. Ono što je važno upamtiti jeste da svaka od ovih metoda i pristupa imaju zajednički cilj, a to je razvoj suživota, razumijevanja i poštovanja između ljudi koji dolaze iz različitih kultura.

Na koje načine je ostvarena saradnja između škola i nevladinih organizacija po pitanju obrazovanja za mir?

Iz odgovora može se vidjeti da postoje određene razlike u zastupljenosti tema mirovnog obrazovanja u formalnom i neformalnom obrazovanju. Možemo razumjeti tu razliku u zastupljenosti zbog toga što se u formalnom sistemu često takve teme ne prepoznaju dok se nevladine organizacije posebno posvete razvoju i podučavanju tim temama. Mirovno obrazovanje je potrebno da zauzme važno mjesto jer može ponuditi rješenja za mnoga društvena pitanja. Tu važnost prepoznaju nastavnici koji su u većini odgovorili da se u potpunosti slažu sa uvođenjem posebnog predmeta mirovnog obrazovanja u škole. Predavači iz nevladine organizacije se nisu složili sa ovom tvrdnjom. Svakako ovo pitanje i ovi odgovori ostavljaju prostor za naredna istraživanja na ovu temu da bi se dodatno objasnili uzroci ovakvih odgovora.

Međutim kada je riječ o mirovnom obrazovanju, nevladine organizacije čiji je glavni fokus u obrazovanju mladih za mir bi trebao imati prednost u odnosu na nastavnike koji se često nemaju vremena posvetiti temama mirovnog obrazovanja na način koje one to iziskuju. Stoga smo htjeli saznati na koji način je ostvarena saradnja između ova dva oblika obrazovanja kako bi skupa podučavali za mir. Prema našim podacima, nakon dešavanja devedesetih godina prošlog stoljeća došlo je do spajanja formalnog i neformalnog obrazovanja kroz razne mirovne projekte. Važno je naglasiti da su projekti koji zagovaraju mir i rade na izgradnji mira i mirovnog obrazovanja na prostoru Bosne i Hercegovine počeli 1999. godine sa pilot projektom. Prema nekim autorima projekti izgradnje mira nakon oružanog sukoba trebaju početi što prije. Bosna i Hercegovina je počela sa ovakvim projektima pet godina nakon završetka sukoba što je možda uticalo na

izgradnju mira na ovom prostoru. Mirovni projekti su se nastavili u periodu od 1999. do 2005. gdje se svake godine povećavao broj organizacija, ali i škola koje su učestvovala u ovim projektima. Najveći broj učesnika jednog projekta zabilježen je 2005. gdje je učestvovalo više od 2200 osnovnih i srednjih škola, 1000000 učenika, 110000 nastavnika i preko 1.5 milion roditelja. Nažalost nakon 2005. projekti za promociju mira i mirovnog obrazovanja su utihnuli i sveli su se na nivo projekata lokalnih nevladinih organizacija.

Ispitujući nastavnike i predavače o vrsti saradnje koju imaju jedni sa drugima po pitanju mirovnog obrazovanja dobili smo razočaravajuće podatke. Naime, prema podacima ne postoji nikakva saradnja između ova dva oblika obrazovanja. Kada su nastavnici upitani da li smatraju da je saradnja između škola i nevladinih organizacija kvalitetna većina je odgovorila da se donekle ne slaže, dok je određeni broj nastavnika odgovorio da se slaže sa ovom tvrdnjom. Predavači su na ovo pitanje u većini odgovorili da se uopšte ne slažu sa ovom tvrdnjom. Na osnovu ovih podataka treba se potražiti odgovor koji bi objasnio uzrok što bi nam dalo ideje kako da počnemo raditi na zbližavanju ova dva oblika obrazovanja. Odgovor na istraživačko pitanje, iz analiziranih odgovora našeg anketnog upitnika, bi glasilo da ne postoji način na koji je ostvarena saradnja između škola i nevladinih organizacija po pitanju obrazovanja za mir. Svakako smatramo da ovakva situacija se ne bi trebala zadržati jer i jedan i drugi oblik obrazovanja mogu uvelike beneficirati jedni od drugih i postići pozitivne rezultate koji će pogodovati čitavom društvu.

ZAKLJUČAK

Obrazovati za mir nije jednostavan zadatak ni za nastavnike u školama, niti za facilitatore u nevladnim organizacijama. Mnogo tema spada pod kišobran mirovnog obrazovanja, kao što su: zaštita zdravlja, zaštita okoliša, rješavanje sukoba na nenasilan način, medijska pismenost, religijska pismenost, interkulturalni dijalog i mnoge druge. Razlog za to možemo pronaći u tome što je pojam mira kompleksan. Najčešće se posmatra kao cilj kojeg treba dostići a ne kao cjeloživotni proces. Uvidjeli smo da postoji određena zabuna kada su u pitanju teme koje se nalaze u nastavnom planu i programu od onih koje nastavnici podučavaju unutar svog predmeta. Kao jedan od rezultata dobili smo da je rješavanje sukoba na nenasilan način najzastupljenija tema unutar nastavnog plana i programa, kao i tema koju su nastavnici prepoznali da je potrebna da se uvede u isti nastavni plan i program. Pod pojmom mirovne pedagogije ne spada samo odgoj i obrazovanje za rješavanje sukoba, već uključuje pomoć u formiranju načina razmišljanja o tome kako se razlike trebaju uvažavati, i da konflikti na nivou društva nisu potrebni. Trebali bismo se, zbog toga, više fokusirati i na to kako podučavati mlade ne samo da riješe konflikt nego i da ga preveniraju. Cilj našeg istraživanja je bio ispitati na koje načine se teme mirovnog obrazovanja podučavaju u formalnom i neformalnom obrazovanju. Kada je riječ o temama koje su zajedničke za formalno, neformalno obrazovanje i nastavni plan i program uvidjeli smo da dolazi do slaganja u temama, kao što su: razvoj kritičkog mišljenja, religijska pismenost, uvažavanje kulturalnih različitosti i ravnopravnost spolova. Teme koje nisu zajedničke za sva tri područja su: zaštita zdravlja, okoliš i ekologija, nepotizam, tolerancija i dječija prava. Zanimljivo je istaknuti da nismo pronašli teme koje se podučavaju samo u formalnom i neformalnom obrazovanju, a da nisu povezane sa temama koje se nalaze u nastavnom planu i programu. Dok smo u drugim odnosima te zajedničke teme pronašli.

Kada je riječ o metodama i oblicima podučavanja temama mirovnog obrazovanja između formalnog i neformalnog sistema obrazovanja naišli smo na mnoge sličnosti i razlike. Oblici rada su isti unutar oba sistema obrazovanja, koji se također poklapa sa našim teorijskim utemeljenjem rada. Metode se razlikuju. Zanimljivo je to što metodu rada na tekstu nismo pronašli u metodama koje se koriste u neformalnom sistemu obrazovanja već samo u formalnom. Također, u neformalnom obrazovanju smo pronašli metode i aktivnosti koje potiču razvoj interkulturalnog dijaloga, rješavanja sukoba na miran način itd. Sada možemo pretpostaviti da metode rada unutar neformalnog obrazovanja više odgovaraju podučavanju temama mirovnog obrazovanja nego što je to unutar formalnog sistema. Metode i pristupe radu koje smo izdvojili kao one koje bi na najbolji način motivirale učenike na usvajanje tema mirovnog obrazovanja su: metoda razgovora, rezolucija konflikata, metoda mirovnih projekata, obrazovanje za građanina svijeta i pristup zasnovan na umjetnosti.

To nas dovodi do našeg idućeg zaključka, a to je da je potrebno više raditi na saradnji između škola i nevladinih organizacija kada je u pitanju obrazovanja za mir. Analizirajući podatke

uvidjeli smo da saradnje skoro pa i nema što direktno utiče na kvalitetu mirovnog obrazovanja već i na razvoj metodike koja bi potpomogla daljnjem razvoju mirovne pedagogije unutar društva. Ovo sve ide u prilog rezultatima koje smo dobili kada smo analizirali odgovore na pitanja o stavovima nastavnika i facilitatora o tome da li je mirovnog obrazovanja unutar odgojno-obrazovnih ustanova i društva dostatno.

Na kraju možemo reći da je značaj mirovnog obrazovanja prepoznat kod nastavnika i facilitatora, ali da je potrebno mnogo više raditi na razvoju njegove kvalitete, zastupljenosti i razvoju metodike mirovnog obrazovanja. Potrebno je naglasiti da nastavnici smatraju da je potreban poseban predmet mirovnog obrazovanja u školama dok se facilitatori ne slažu sa tom tvrdnjom. Specifičnost metodike mirovnog obrazovanja ogleda se u tome što je rad sa učenicima i/ili učesnicima baziran najviše na kontekstu u kojem se oni nalaze. Kontekst može značiti država u kojoj se nalazimo, država koju posjećujemo, učenici i učesnici koji se nalaze ispred nas. Potrebno je biti svjestan svih sličnosti i različitosti koje mogu biti presudne za stvaranje dobre ili loše radne klime. Upravo stvaranje dobre radne klime treba biti imperativ, ali on ovisi i od aktivnosti, metoda i oblika rada koje učitelji ili facilitatori odaberu kao kanal kroz koji će se prenositi informacije. Prije nego što se aktivnost realizira potrebno je analizirati u kakvim su odnosima učenici ili učesnici. Ukoliko je tema previše zahtjevna nije poželjno koristiti metode i oblike rada poput igre uloga, posebno ako je riječ o mlađem uzrastu. Međutim, ako je tema veselija onda bi preporučljivo koristiti igre uloga kao način realizacije aktivnosti.

Svakako, potrebno je provesti dodatna istraživanja koja će dublje ući u probleme svakih od podataka koje smo dobili unutar ovog istraživanja. Mirovno obrazovanje je jedno od ključnih karakteristika svakog društva, tako da bi trebalo da ima posebno mjesto u društvu Bosne i Hercegovine. Iz našeg istraživanja možemo zaključiti da je zadatak nastavnika, facilitatora i studenata taj da se unapređuje saradnja između škola i organizacija, potiče razumijevanje svih tema mirovnog obrazovanja, kreiranje detaljnih planova kako bi se časovi i aktivnosti posvećeni ovim temama realizirali na najbolji mogući način i kako bi svi oni koji su uključeni u ovaj proces stekli kompetencije koje su za njega potrebne jer jedino tako je moguće postići najbolje rezultate.

PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE NASTAVE, NAREDNA ISTRAŽIVANJA I PROJEKTE

Načini kako bismo mogli unaprijediti kompletno mirovno obrazovanje u formalnom i neformalnom sistemu obrazovanja su:

- Više istraživanja na ovu temu koja će se bazirati na prepoznavanju tema mirovnog obrazovanja kod nastavnika.
- Više istraživanja o korištenju metoda i oblika rada u podučavanju mirovnog obrazovanja.
- Metode i oblike aktivno koristiti u nastavnom procesu pri podučavanju temama iz oblasti mirovnog obrazovanja.
- Raditi na širenju važnosti mirovnog obrazovanja posebno na prostoru Bosne i Hercegovine i čitavog Balkana.
- Raditi na posebnim metodikama i priručnicima unutar kojih bi se nalazili načini podučavanja određenim temama mirovnog obrazovanja za svaki razred i razvojni stepen učenika i učesnika.
- Kreirati i provoditi mirovne projekte unutar razreda i škola jer bi se tako mogla podići svijest o važnim društvenim pitanjima, a ona bi trebala poticati upravo od učenika.
- Dozvoliti učenicima i učesnicima da iskažu svoje stavove i dileme unutar tema mirovnog obrazovanja kroz različite oblike umjetnosti i za to im obezbijediti prostor.
- Nastavnici i facilitator trebaju biti ti koji će poticati učenike i učesnike da razmišljaju i propituju različita društvena pitanja, da povezuju informacije i za to im je potrebno pružiti sve izvore znanja koji su dostupni.

Posebnu važnost bi dali na saradnji formalnog i neformalnog sistema obrazovanja u procesu obrazovanja za mir na sljedeće načine:

- Istražiti uzrok loše ili nepostojeće saradnje između škola i nevladinih organizacija po pitanju mirovnog obrazovanja.
- Utvrditi da li su nastavnici i predavači voljni saradivati jedni sa drugima kako bi unaprijedili mirovno obrazovanje.
- Otvoriti kanal komunikacije između ova dva oblika obrazovanja kako bi se stvorio bisubjektivni odnos unutar kojeg će oba oblika beneficirati.
- Raditi na promociji mirovnih projekata i ostvarivati saradnju između učenika iz različitih škola i organizacija kroz razne pozive prikazane kroz plakate, video sadržaj, obavještenja i drugo.

- Kreirati mirovne projekte skupa gdje će učenici i učesnici zajedno raditi na postavljanju pitanja, podizanju svijesti, mogućim rješenjima tih pitanja.
- Promovirati rad nevladinih organizacija unutar škola ukoliko je moguće.
- Ostvariti dobru saradnju koja neće biti kratkoročna već dugoročna i time osigurati rezultate na određene periode, koristeći izložbe zajedničkih radove, predstave učenika i učesnika, takmičenja u projektima itd.
- Kreirati programe, seminare, radionice, priručnike koje će koristiti i predavači i nastavnici kako bi podučavali učenike i učesnike temama iz oblasti mirovnog obrazovanja.

LITERATURA

1. Ademović E., Zekić, D. Ž., Martinović, M. (2018). Savremena nastava kao izazov za opstranak bioloških zbirki u nastavi biologije. *Educa*. Vol. 11 (11), str. 245-249.
1. Bajaj, M. (2014). „Pedagogies of resistance“ and critical peace education praxis. *Journal of Peace Education*. Vol. 12 (2), str. 154-166.
2. Balasooriya, A.S. (2001). *Learning the way of peace: a teachers' guide to peace education*. UNESCO. New Delhi.
3. Bognar, L. (2001). Bajka u mirovnom odgoju. *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa „Zlatni danci 3“ Bajke od davnina pa do naših dana*. Sveučilište J.J.
4. Clarke-Habibi, S. (2005). Transforming worldviews: The case of education for peace in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Transformative Education*. Vol. 3 (1), str. 33-56.
5. Ćurak, N. i Adilović, E. (2021). Obrazovanje za mir: mirovna pedagogija u službi medijske i informacijske pismenosti. *Regionalni osvrt na razvoj i integraciju medijske i informacijske pismenosti*. Br. 3, str. 39-46.
6. Doyle, L. (2014). *Pedagogy of Peace Education and the African American Experience*. Toledo: University of Toledo.
7. Education for Peace (2008). *A Country-Wide Peace Education program in Bosnia and Herzegovina*. OSCE.
8. Fajgelj S. (2007). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.
9. Frljak, E. (2017). *Odgoj za mir u formalnom sistemu obrazovanja Bosne i Hercegovine*. (neobjavljen Master rad). Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet.
10. Gvozdanić, A. i Potočnik D. (2009). Analiza aktivnosti izgradnje mira u udrugama mladih i za mlade. *Mladi i izgradnja mira*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
11. Harris, M. (2004). Peace Education Theory. *Journal of Peace Education*. Br. 1, Vol. 1, str. 5-20.
12. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2021). Mir. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Izvor: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41105> pristupljeno: 13.04.2022.
13. Janošević, T. (2020). Redukcija predrasuda, stereotipa i diskriminacije putem obrazovanja za mir. *Optimum- Časopis za društveno-humanističke radove*. Vol. 2, str. 61-64.
14. Jenkins, T. (2016). Transformative Peace Pedagogy: Fostering a Reflective, Critical, and Inclusive Praxis for Peace Studies. *In Factis Pax*. Vol. 10 (1), str. 1-7.
15. Jensen, E. (1998), *Super-nastava*, Zagreb: Educa.
16. Jindra, R. i Škugor, A. (2007). Odgoj za mir-prevenција nasilja (Mirotvorni odgoj). Učiteljski fakultet Osijek, str. 251-262.
17. Kundačina M, Bandur, V. (2007). *Metodološki praktikum*. Beograd: Merlin Company.
18. Mandić, P. (1987). *Inovacije u nastavi*. Sarajevo: Svjetlost.
19. Miljević, M. (2007). *Metodologija naučnog rada*. Pale: Filozofski fakultet.
20. Muminović, H. (2013). *Osnovi didaktike*. Sarajevo: DES.

21. Mužić, V. (1979). *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost
22. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: EDUCA.
23. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: EDUCA.
24. Navarro-Castro, L., i Nario-Galace, J. (2010). *Peace education: A pathway to the culture of peace*. Center for Peace Education, Miriam College.
25. Özdemir, I. (2014). Peace and Tolerance through Education- A New Role for Universities. *Beder Journal Of Humanities*. Vol. 1 (3).
26. Poljak, V. (1986). Struktuiranje metodike. *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja- Zbornik radova*. Zagreb: Školske novine.
27. (ur.) Popović, T. i Šarengaća, D. (2015). *Obrazovanje za mir- Iskustva iz prakse : Pripreme za časove sa elementima obrazovanja za mir*. Srbija: Nansen Dijalog Centar.
28. Potkonjak, N i Šimleša, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija 2*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
29. Puzić, S. (2011). Istraživanje programskih pretpostavki te učeničkih, nastavničkih i ravnateljskih iskustava relevantnih za unaprjeđivanje mirovnog obrazovanja u osnovnim školama. *Učiti za mir*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
30. Raffai, A. (2013). Treći put- Rane ne liječi vrijeme nego izgradnja mira. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*. Vol. 11, br. 3, str 460-465.
31. Rosandić, R. (1986). Znanstveno utemeljenje metodike. *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja- Zbornik radova*. Zagreb: Školske novine.
32. Sampare, C. M. (2013). *Peace and Coexistence Education in School Settings: A Teacher Training Perspective*. Barcelona: Escola da Cultura de Pau.
33. Setiadi, R. i Ilfiandra (2019). Peace Education Pedagogy: A Strategy to Build Peaceful Schooling. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Vol 399, str. 161-166.
34. Setiadi, R. K., S. Ilfiandra, Nakaya A. (2017). A Peace Pedagogy Model for the Development of Peace Culture in An Education Setting. *Open Psychology Journal*. Vol. 10, str. 182-189.
35. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za treći razred osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
36. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za četvrti razred osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
37. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za peti razred osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
38. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za nastavni predmet Društvo/Kultura/Religija*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
39. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za treći razred osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.

40. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za nastavni predmet Biologija od VI-IX razreda osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
41. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za nastavni predmet Historija/Povijest od VI-IX razreda osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
42. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za nastavni predmet Engleski jezik od VI-IX razreda osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
43. Službene novine FBiH (2018). *Nastavni plan i program za nastavni predmet Bosanski jezik i književnost/ Hrvatski jezik i književnost/ Srpski jezik i književnost od VI-IX razreda osnovne škole*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 35/5.
44. Vukasović, A. (1986). Utemeljenje metodike u pedagogiji. *Metodika u sustavu znanosti i obrazovanja- Zbornik radova*. Zagreb: Školske novine.
45. Zenzerović Šloser, I. (2011). Doprinos razumijevanju mirovnog obrazovanja. *Učiti za mi*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

PRILOZI

PRILOG 1.

UPITNIK ZA UČITELJE I NASTAVNIKE

Poštovani učitelji i nastavnici,

Molim Vas da na postavljena pitanja odgovorite označavanjem odgovora pored navedenih tvrdnji ili dopisivanjem odgovora na pitanja otvorenog tipa. Anketa je anonimna. Provodim je za potrebe izrade završnog rada na II ciklusu studija u svrhu prikupljanja podataka na temu metodike mirovnog obrazovanja.

Hvala za vaše vrijeme!

Koji predmet podučavate _____

1. Šta Vi smatrate pod pojmom mirovno obrazovanje? (nema pogrešnih odgovora)
2. Prema Vašem mišljenju da li je mirovnom obrazovanju dato dovoljno pažnje kroz Nastavni plan i program, nastavne aktivnosti i/ili vannastavne aktivnosti?
3. Koje teme mirovnog obrazovanja Vi podučavate kroz Vaš predmet?
4. Koje teme mirovnog obrazovanja bi trebale biti više zastupljene u Nastavnom planu i programu?
5. Koje metode koristite kako biste podučili temama mirovnog obrazovanja? (Moguće je zaokružiti više metoda)
  - Metoda usmenog izlaganja
  - Metoda nastavnog razgovora
  - Metoda rada na tekstu
  - Ilustrativno-demonstrativne metode
  - Još neke (navedite koje): _____
6. Koje oblike rada koristite kako biste podučili temama mirovnog obrazovanja? (Moguće je zaokružiti više oblika)
  - Grupni oblik rada
  - Rad u tandemu/paru

- Individualni oblik rada
- Frontalni oblik rada
- Još neke (navedite koje): _____

7. Postoji li razlika u načinu podučavanja temama iz Vašeg predmetnog područja i temama mirovnog obrazovanja onda kada ih Vi podučavate?

8. Na koji način podučavate učenike da riješe konflikte?

9. Na koji način ostvarujete saradnju sa roditeljima po pitanju promocije mirovnog obrazovanja?

10. Ostvarujete li saradnju sa nevladinim organizacijama kako biste učenike podučavali temama mirovnog obrazovanja? DA NE

Ako je Vaš odgovor DA opišite kako se ta saradnja ogleda i na koji način _____

Idućih nekoliko pitanja su vezana za Vaše stavove. Skala se kreće od 1- uopšte se ne slažem do 4- u potpunosti se slažem

10. Mirovno obrazovanje je dovoljno zastupljeno u odgojno-obrazovnim ustanovama 1 2 3 4

11. Dovoljno pažnje se pridaje temama mirovnog obrazovanja u školama 1 2 3 4

12. Potrebno je posvetiti više časova obrađujući teme obuhvaćene mirovnim obrazovanjem 1 2 3 4

13. Smatram da je mirovno obrazovanje u školama dovoljno 1 2 3 4

14. Smatram da je saradnja između škola i nevladinih organizacija, po pitanju mirovnog obrazovanja, kvalitetna 1 2 3 4

15. Potrebno je uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u školama 1 2 3 4

PRILOG 2.

UPITNIK ZA NEVLADINU ORGANIZACIJU YOUTH FOR PEACE

Poštovani/a,

Molim Vas da na postavljena pitanja odgovorite označavanjem odgovora pored navedenih tvrdnji ili dopisivanjem odgovora na pitanja otvorenog tipa. Anketa je anonimna. Provodim je za potrebe izrade završnog rada na II ciklusu studija u svrhu prikupljanja podataka na temu metodike mirovnog obrazovanja.

Hvala za vaše vrijeme!

1. Šta Vi smatrate pod mirovnim obrazovanjem? (nema pogrešnih odgovora)
2. Prema Vašem mišljenju da li je mirovnom obrazovanju dato dovoljno pažnje u društvu?
3. Koje teme mirovnog obrazovanja su zastupljene u radu Vaše organizacije?
4. Kojim temama mirovnog obrazovanja bi trebalo dati više prostora u Vašoj organizaciji?
5. Koje metode koristite kako biste podučili temama obrazovanjem za mir? (Moguće je zaokružiti više metoda)
  - Metoda usmenog izlaganja
  - Metoda nastavnog razgovora
  - Metoda rada na tekstu
  - Ilustrativno-demonstrativne metode
  - Još neke (navedite koje): _____
6. Koje oblike rada koristite kako biste podučili temama obrazovanjem za mir? (Moguće je zaokružiti više oblika)
  - Grupni oblik rada
  - Rad u tandemu/paru
  - Individualni oblik rada
  - Frontalni oblik rada
  - Još neke (navedite koje): _____

7. Koje savremene metode koristite tokom podučavanja tema mirovnog obrazovanja?
(Objasnite Vaš odgovor)

Idućih nekoliko pitanja su vezana za Vaše stavove. Skala se kreće od 1- uopšte se ne slažem do 4- u potpunosti se slažem

8. Obrazovanje za mir je dovoljno zastupljeno u društvu 1 2 3 4

9. Mladi su zainteresirani za teme mirovnog obrazovanja 1 2 3 4

10. Smatram da je saradnja između škola i nevladinih organizacija, po pitanju mirovnog obrazovanja, kvalitetna 1 2 3 4

11. Potrebno je uvesti poseban predmet mirovnog obrazovanja u školama 1 2 3 4

PRILOG 3.

MATRICA ZA ANALIZU NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA

Preuzeta iz publikacije „Učiti za mir“ (Puzić, 2011:65-67), modificirana na način da je odabrano više nastavnih predmeta za analizu.

Znanja/ Koncepti i sadržaji vezani uz:	B/H/S jezik i književn ost	Engles ki jezik	Priro da	Društ vo	Biologi ja	Vjeroanu ka	Histori ja	Društ vo/ Kultur a/ Religij a
Sukobi i rat								
Mir i nenasilje								
Okoliš i ekologija								
Ravnopravnost spolova								
Kulturološka, rasna i etnička pripadnost								
Religija i vjerski pluralizam								
Stereotipi, predrasude i društvena diskriminacija								
Siromaštvo i međunarodna trgovina								
Globalizacija								
UN, međunarodno pravo								
Zaštita zdravlja								
Ljudska i dječja prava								
Moć, jednakost i društvena pravda								
Rizici/ opasnost								

od nuklearnog i drugog oružja								
Trgovina drogom								
Teorije analize, prevencije i rješavanja sukoba								
Vještine								
Sposobnost konstruktivne komunikacije u različitim kontekstivima (aktivno slušanje, refleksija, multiperspektivnost)								
Sposobnost za empatiju i za brigu za druge								
Kritičko mišljenje								
Sposobnost rješavanja problema								
Medijacija, pregovaranje i nenasilno rješavanje sukoba								
Samokontrola i suočavanje sa stresom								
Sposobnost za saradnju								
Odgovornost za građanstvo (sposobnost za								

zajednički angažman u zajednici i javnoj sferi)								
Umjetničko i estetsko izražavanje								
Sposobnost imaginacije								
Sposobnost vođenja i pogleda u budućnost (vizija)								
Stavove i vrijednosti								
Osobni integritet, samopoštovanje i razvoj pozitivne slike o sebi								
Tolerantnost								
Respektiranje različitosti (vjerske, etničke, vrijednosne, tjelesne)								
Spremnost za interkulturalnu komunikaciju i interkulturalno razumijevanje								